

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин  
кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

**ПРОБЛЕМА СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ  
ПІД ЧАС І ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ**

**Кваліфікаційна робота  
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

***Виконала:***

студентка 6 курсу, 604 групи  
**Дідух Олеся Юріївна**

***Керівник:***

доктор історичних наук,  
професор **Фісанов В.П.**

*До захисту допущено  
на засіданні кафедри  
протокол № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_ 2022 р.  
Зав. кафедрою \_\_\_\_\_ проф. Макар В.Ю.*

**Чернівці – 2022**

**Анотація.** Свобода слова завжди була актуальним питанням для України, починаючи із часу набуття незалежності і до нинішнього часу. Її шукали, її втрачали, її знову здобували, її досліджували. . Разом із тим свобода слова є, по суті, істотним фактором прояву людської індивідуальності, утвердження самобутності й унікальності кожної особистості. Право на свободу слова, переконань, вільне вираження своїх думок, а також свободу діяльності засобів масової інформації (далі – ЗМІ) є одним з пріоритетних на шляху розвитку вільної, демократичної, соціальної і правової держави. Європейський суд з прав людини зазначає, що «свобода вираження є однією з основних складових демократичного суспільства та необхідною умовою його прогресу і розвитку кожної людини.

**Ключові слова:** свобода слова, право, свобода вираження, Революція Гідності, Україна.

**Annotation.** Freedom of speech has always been a topical issue for Ukraine, from the time of independence to the present. It was sought, it was lost, it was gained again, it was studied. At the same time, freedom of speech is, in fact, an essential factor in the manifestation of human individuality, the assertion of the originality and uniqueness of each person. The right to freedom of speech, beliefs, free expression of opinions, as well as freedom of the mass media (hereinafter - the media) is one of the priorities on the way to the development of a free, democratic, social and legal state. The European Court of Human Rights notes that "freedom of expression is one of the main components of a democratic society and a necessary condition for its progress and development of each person.

**Key words:** freedom of speech, law, freedom of expression, Revolution of Dignity, Ukraine.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

\_\_\_\_\_ О.Ю. Дідух  
(підпис)

## Перелік умовних позначень

КУ – Конституція України,

ЦК – Цивільний кодекс України,

КК – Кримінальний кодекс України,

ЗУ – Закон України,

ст. – стаття,

ч. – частина,

п. – пункт,

абз. – абзац,

ЗМІ – засоби масової інформації,

ІМІ – Інститут Масової Інформації,

КМІС – Київський міжнародний інститут соціології,

ЄС – Європейський союз,

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП .....</b>	<b>5</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ СЛОВА</b>	
1.1. Теоретичні та правові засади вивчення свободи слова в Україні .....	9
1.2. Свобода слова – конституційне право громадянина .....	18
<b>Висновки до 1-го розділу .....</b>	<b>26</b>
<b>РОЗДІЛ 2. СТАН СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ з 30 листопада 2013 по 23 лютого 2014 років</b>	
2.1. Свобода слова в Україні, як одна із передумов початку Революції Гідності .....	28
2.2. Стан свободи слова під час Революції Гідності .....	35
<b>Висновки до 2-го розділу .....</b>	<b>43</b>
<b>РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ</b>	
3.1. Запровадження європейських стандартів свободи слова в Україні ..	45
3.2. Судова статистика та практика питань, що стосуються свободи слова .....	60
3.3. Введення воєнного стану в Україні та його вплив на свободу слова в Україні .....	73
<b>Висновки до 3-го розділу .....</b>	<b>85</b>
<b>ВИСНОВКИ .....</b>	<b>88</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>	<b>91</b>
<b>SUMMARY .....</b>	<b>99</b>

## Вступ

Свобода слова завжди була актуальним питанням для України, починаючи із часу набуття незалежності і до нинішнього часу. Її шукали, її втрачали, її знову здобували, її досліджували.

Свобода слова, яка передбачає право і можливість кожного вільно виражати свої погляди і переконання, без перешкод збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, є однією з найважливіших передумов існування демократії, без якої неможливо здійснювати вільний і повноцінний розвиток як окремої людини, так і суспільства у цілому. Це неодноразово підтверджував досвід розвитку різних країн, це має принципове значення і для подальшого демократичного становлення України, оскільки, Україна на сьогоднішній день долає зовнішні загрози. Враховуючи це, наша держава стає невід'ємною частиною Європейського союзу.

Право на свободу слова, переконань, вільне вираження своїх думок, а також свободу діяльності засобів масової інформації (далі – ЗМІ) є одним з пріоритетних на шляху розвитку вільної, демократичної, соціальної і правової держави. Європейський суд з прав людини зазначає, що «свобода вираження є однією з основних складових демократичного суспільства та необхідною умовою його прогресу і розвитку кожної людини. Це стосується не тільки тієї «інформації» та тих «ідей», що сприймаються схвально або з байдужістю, але й тих, які ображають, шокують або викликають занепокоєння частини населення. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких «демократичне суспільство» неможливе.

Гарантоване Конституцією України право наших співвітчизників на свободу слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань створює міцне підґрунтя для цивілізованого входження українського суспільства до когорти держав з усталеним правовим статусом, які пишаються, насамперед,

високим рівнем забезпечення прав і свобод своїх громадян. Свободу слова як поняття можна розділити на кілька аспектів.

По-перше, це свобода публічних висловлювань незалежно від їхнього політичного змісту.

По-друге, це гарантії для громадян на безперешкодне отримання повної та неупередженої інформації. Україна, яка перебуває у процесі розбудови демократичного суспільства, законодавчо гарантує і перше, і друге.

Однак якщо зі свободою публічних висловлювань у нас більш-менш усе гаразд, то одержання неупередженої інформації здебільшого залежить від конкретного політика, державного діяча або власника засобів масової інформації, – власне, все вищевказане становить актуальність нашого дослідження.

Питанню свободи слова багато ауківців присвятили свої дослідження, якими, ми будемо користуватись при написанні нашої дипломної роботи. Серед таких науковців є: Кушніренко О.Г., Павликівський В.І., Слінько Т.М., Покляцька К.А., Гладкова Є.О., Веприцький Р.С., Харіна М.Ю., Малюта О.В., Головка О. В., Семченко О. Р., Чайковські Я., Поліщук І. О., Дубас О., Кірілова Г. О., Матвієнко В. Я., Маслова Н.Г., Бухтатий О., Приступнко Т. , Барнич К.І. та інші.

**Метою** дипломної роботи є визначення рівня та умов реалізації свободи слова в Україні під час і після Революції гідності, адже остання – історична подія, яка показала всьому світу те, що Україна – це сильна та незалежна держава із розумними, сміливими та відданими людьми.

Виходячи з визначеної мети, вважаємо за необхідне сформулювати наступні завдання:

- дослідити доктрину свободи слова в Україні;
- вивчити правові засади свободи слова в цілому;
- здійснити аналіз свободи слова як конституційного права громадянина України;
- розкрити свободу слова в Україні як одну із передумов початку

революції Гідності;

- дослідити свободу слова під час Революції Гідності;
- окреслити європейські стандарти свободи слова та їх

запровадження в Україні;

- проаналізувати судову практику;
- здійснити аналіз свободи слова в Україні в умовах воєнного

стану, дослідити проблематику та запропонувати шляхи вирішення.

**Об'єкт дослідження** – стан і перспективи реалізації свободи слова в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

**Предметом дослідження** виступають політико-правові засади реалізації свободи слова у в Україні під час та після Революції Гідності.

**Методологічні підходи.** Здійснення в Україні демократичних реформ, глибокі економічні й політичні перетворення в суспільстві безпосередньо пов'язані з виробленням і практичною реалізацією принципово нових для нас підходів до прав людини і самої свободи слова зокрема. Як підкреслюють вітчизняні вчені В. М. Вовк та У. М. Олійник з концептуальної точки зору слід завжди відстоювати засадничу тезу, що право на свободу думки і слова є особливим, духовним виміром буття кожної людини, яке породжене прагненням до вільної його реалізації кожним. По-друге, таке право, будучи доволі важливим елементом правової реальності не потребує доказів свого існування, воно має нормативну форму вияву. По-третє, право на свободу слово залежить насамперед від демократичної нормотворчої діяльності держави, що має ключове значення для органів влади і державного управління, особливо в умовах зростаючих зовнішніх викликів та воєнного стану.

**Методи дослідження.** Для досягнення зазначеної мети та вирішення поставлених завдань використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання; діалектичний, аналізу і синтезу, системно-структурний, історико-правовий, формально-юридичний. Діалектичний метод пізнання був базовим на всіх стадіях дослідження зокрема, завдяки

його можливостям була встановлена історія розвитку свободи слова в Україні. Метод аналізу і синтезу використано при дослідженні змісту нормативно-правових актів, аналітичних матеріалів, концепцій та точок зору вчених з окремих питань, які відносяться до предмету дослідження. Системно-структурний метод дав змогу визначити сутність поняття свободи слова.

Порівняльно-правовий метод використовувався для з'ясування відмінностей між свободою слова в Україні та Європі.

Враховуючи актуальність даної теми дослідження, вважаю, що ця робота матиме велике наукове та практичне значення для науковців, практикуючих юристів, журналістів, які працюють в сфері ЗМІ, депутатів Верховної Ради України та депутатів органів місцевого самоврядування, що в свою чергу, покращить знання останніх в цій сфері, і звичайно студентів, які краще засвоять вивчений матеріал та будуть володіти, як історичними знаннями, так і відповідно, вузько-спеціалізованими, що стосуються предмета дослідження. Список використаних джерел сформований відповідно до Державних стандартів України 8302: 2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання», який набув чинності 01 липня 2016 року, а саме, у порядку посилань в тексті.

**Структура роботи** – дослідження складається зі вступу, 3 розділів, які включають 8 підрозділів, а також висновків і списку використаних джерел та літератури.

## РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ СЛОВА

### 1.1. Теоретичні та правові засади вивчення свободи слова в Україні.

Однією із фундаментальних можливостей людини є свобода вираження поглядів, котру людство виборювало тривалий період, і реальне, максимальне забезпечення якої є критерієм демократичності держави.

Розпочнемо наше дослідження із теоретичного поняття «свобода слова».

Бачимо, що визначення складається із двох слів. Відтак, «свободу» можна розглядати у двох значеннях:

- у широкому – це можливість і здатність людини робити вибір згідно зі своїми, ніким не нав'язаними переконаннями, обумовлювати свої вчинки світоглядними уявленнями, сформованими за власним бажанням.
- у вузькому значенні – вільний вибір.

Дуже вдале визначення поняття свободи було сформульовано за часів Великої Французької революції, в період якої свобода вже вважалася природним правом людини і громадянина та трактувалася як свобода робити все, що не завдає шкоди іншому.

Виняткове значення свободи слова влучно сформулював англійський драматург Шерідан Р. у відомому афоризмі: «Свобода преси – єдина з громадянських свобод, яка здатна гарантувати всі останні» [1, с. 543]. Свобода слова — досить небезпечне, але конче потрібне демократичній державі право людини. «Держава може дійти сум'яття, — писав французький консервативний політик де Бональд, — внаслідок того, що пишуть часописи, але вона може загинути внаслідок того, про що вони мовчать» [1, с. 544].

Не можливо не відмітити історичні погляди Грушевського М.С., який перш за все, з правами людини пов'язує:

- свободу думки і слова;
- свободу мирних зібрань та громадських об'єднань, тобто

громадсько-політичні права юдини;

- свободу віросповідання.

Концентровано сформульовані дані права в наступному абзаці: «Кожен повинний мати свободу висловлювати свої гадки живою мовою і друкованим словом, збиратися на зібрання і обговорювати на них вільно всілякі справи, зв'язуватися з товариства і союзи, не питаючись на те нічийого дозволу, наявність прямого виборчого права громадян. Книги і газети повинні виходити, як тепер виходять, без примусу в вірі, як давніше було: кожний може держатися такої віри, якої хоче, і вільно переходити з однієї віри на другу» [2, с. 621].

Варто зазначити, що будь-який вид свободи індивіда (політична, інтелектуальна, особиста) в умовах громадянського суспільства (це сукупність недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян. Воно містить у собі сім'ю і приватну сферу, тобто «третій сектор» суспільства паралельно з державою та бізнесом. Елементами громадянського суспільства є різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя) може бути реальним лише за умови володіння ним економічною свободою, а остання, в свою чергу, забезпечується за наявності у нього власності.

Тобто найголовнішими ідеями, що свідчать про реальність громадянського суспільства, завжди визнаються дві умови [3, с. 336]:

1. Забезпечення свободи та обґрунтованої нею автономної особистості;
2. Демократичне вирішення проблеми власності та її форм, що забезпечують цю автономію і свободу.

Е. Тітко зазначає, що «свобода вираження – це висловлення незалежних поглядів та переконань... що є ознакою некорумпованого суспільства» [4, с. 393].

На думку академіка Шемшученка Ю.С., право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань передбачає

можливість кожної особи самостійно визначати для себе систему моральних, духовних та інших цінностей та вільно без будь-якого ідеологічно контролю оприлюднювати свої думки шляхом використання будь-яких засобів їх вираження, зокрема і через поширення інформації у вигляді поглядів і переконань з різних питань політичного, економічного, культурного, духовного життя суспільства і держави [4, с.394].

Свободу слова (вираження поглядів) можна розглядати у двох аспектах – як природне право (право як загальносоціальне явище) та як суб'єктивне юридичне право.

У першому аспекті розглядувана свобода не залежить від держави, має природний, загальносоціальний характер.

У другому аспекті – свобода слова як суб'єктивне юридичне право, безумовно, залежить від держави, котра проголошує, визнає цю можливість.

Свобода слова є складовою частиною свободи вираження поглядів. В свою чергу існує три стадії свободи вираження поглядів. Шляхом порівняльного аналізу встановлено схожість і різницю у значеннях названих понять, а також причинно-наслідковий взаємозв'язок між ними. Щодо свободи слова, то слід розрізнити два її вектори – журналістський та нежурналістський.

Право на свободу особи думки, слова і переконань в загальній класифікації видів прав відноситься до особистих (громадянських, або фізичних) прав, які слугують гарантією індивідуальної автономності та свободи, засобом захисту суб'єктів від свавілля з боку держави та інших людей. Особисті права і свободи виникають від народження людини та існують довічно. Вони є невідчужуваними, тобто не можуть бути обмеженими чи скасованими органами влади; не можуть бути передані чи подаровані іншим суб'єктам; особа не може відмовитися від цих прав. Це природні права людини, що визнаються та закріплюються державою, гарантують їй певний рівень свободи та забезпечують фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантують невторчання в індивідуальне

життя. Особиста свобода гарантує усвідомлення соціальної цінності людини та вироблення правильного ставлення до інших людей та до суспільства в цілому. Правове закріплення цієї свободи надає можливість не лише забезпечити усвідомлене ставлення до неї суб'єкта, а й перешкодити абсолютизації відособленості особи [4, с. 395].

Окреслюючи доктрину, на якій базується сутність поняття, підтримуємо думку Хименко К.О, яка у своїй праці наводить визначення терміну «свобода слова» – це (гарантоване) право індивіда вільно та публічно викладати свої думки (погляди, ідеї), будь-яку інформацію у формі слів – вимовлених, письмових або друкованих [4, с. 396].

Як бачимо чимало думок, є які окреслюють поняття «свободи слова», проте, на нашу думку, буде доцільним розібрати її на законодавчому рівні.

Свободу слова в Україні захищають 110 нормативно-правових документи, серед них є як і законодавчі так і підзаконні акти. Всіх їх звичайно розглядати не будемо, лише окреслимо найголовніші.

Звичайно, що своє дослідження законодавчої бази почнемо із Конституції України.

В розділі II Основного Закону закріплено права, свободи та обов'язки людини і громадянина, серед яких є і право на свободу слова. Стаття 34 говорить: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [24].

Відомо, що всі законодавчі акти України приймаються відповідно до норм Конституції України, тому, розглянемо закони, які прямо чи

опосередковано регулюють питання свободи слова в Україні [34].

Отже, за юридичною силою після Конституції України виступають кодекси.

«Кодекс – внутрішньо цілісний складний (має структурний розподіл на частини, розділи тощо) нормативно-правовий акт, який є результатом кодифікації і забезпечує правове регулювання певної сфери суспільних відносин, об'єднуючи норми певної галузі (підгалузі) права» [4, с. 397].

Цивільний кодекс України, у статті 302 встановлює, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Проте, стосовно інформації про особисте життя фізичної особи встановлюється протилежне правило: зберігання, збирання, використання і поширення такої інформації допускається лиш із згоди особи, якої ця інформація стосується, у випадках, які можуть встановлюватись законом лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Слід, однак враховувати, що заборона на збирання, зберігання та використання і поширення інформації про особисте життя особи, не може перешкоджати реалізації права на використання фізичної особи у випадках, передбачених у ч.3 ст. 296 ЦК України, коли допускається висвітлення діяльності фізичної особи без її згоди [9].

Особливу увагу звернемо, на Кримінальний кодекс України, яких безпосередньо не захищає свободу слова, однак захищає її носіїв, а саме, журналістів. Тому назва XV Розділу відповідно має назву: «Злочину проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів» [29].

Відомо, що журналіст – творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України. відповідно, вважаємо, що саме така

професіє є носієм свободи слова в Україні [10].

Наступними нормативними актами, що регулюють, закріплюють свободу слова в Україні, це є закони, розглянемо наступні:

- Про інформацію від 02.10.1992 р. № 2667-ХІІ – регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Саме цей закон визначає принципи інформаційних відносин, до яких відносить: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [11].

Аналізуючи вищезгаданий закон неможливо й оминати те, що він також встановлює державну інформаційну політику, а саме, її напрямки.

Відповідно посилаючись на ці напрямки і можна стверджувати, що Україна перебуває на стежині розвитку демократичного суспільства. Разом з тим, враховуючи ці напрямки можна також стверджувати, що саме вони є основоположними для розвитку свободи слова в Україні.

Тому, вважаємо за необхідне вказати ці напрямки [21]:

- а) забезпечення доступу кожного до інформації;
- б) забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- в) створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- г) забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- г) створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- д) постійне оновлення, збагачення та зберігання національних

інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України;

е) сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

- Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ - створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України, Закону України «Про інформацію» [12].

Відповідно до вищезгаданого закону, свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і відповідно до цього Закону означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Цей закон завжди піддавався змінам, варто зазначити, що саме він встановлює неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації.

Звертаю вашу увагу на зміни від 22.05.2022 р., які відбулись на підставі Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», який абз. 7 ч.

1 ст. 3 в редакції викладено в наступній редакції : «... популяризації або пропаганди держави-терориста (держави-агресора) та її органів,

російського нацистського тоталітарного режиму, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, представників органів влади держави-терориста (держави-агресора) та їхніх дій, що створюють позитивний образ держави-терориста (держави-агресора), виправдовують чи визнають правомірною збройну агресію Російської Федерації як держави-терориста проти України, окупацію території України» [13], отже, із вищевказаних змін приходимо до висновку, що свобода слова може порушуватись тільки у випадку, коли захищаються інтереси держави та її суверенітет та незалежність, що власне відповідає ст. 34 Конституції України.

На превеликий жаль, що такі зміни відбулись в момент дії режиму воєнного стану відповідно до Указу ПУ «Про введення режиму воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р. Вважаємо, що такі зміни, якщо б вони відбулись разом із незалежністю України, то докорінно змінили б ситуацію в нашій державі, як і щодо свободи слова так і його впровадження на всій території України» [13].

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р. № 3759-XII – цей Закон відповідно до Конституції України та Закону України «Про інформацію» регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань [14].

Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 р. № 539/97-ВР – визначає порядок всебічного і об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів

місцевого самоврядування, є складовою частиною законодавства України про інформацію [15].

Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.12.1995 р. № 74/95-ВР – цей Закон відповідно до Конституції України, інших законів України та міжнародно-правових документів закріплює правові основи діяльності в Україні інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва [16].

Закон України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014 р. № 1227-VII – цей Закон створює правові основи діяльності Суспільного телебачення і радіомовлення України, визначає засади діяльності Національної суспільної телерадіокомпанії України [17].

Далі розглянемо дотичний закон, а саме, Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III – він є важливим нормативно-правовим актом, що закріплює та гарантує право на свободу думки та переконань, стаття 9 якого закріплює право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації: «Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю» [18]. Це закон також містить обмеження свободи слова, що стосується національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості

правосуддя, що закріплено в ч. 4 ст. 9 вищезгаданого закону [18].

Вважаємо, що такі обмеження справедливі навіть тоді, коли в законі діє особливий суб'єкт – дитина.

Отже, в даному підрозділі, ми дослідили загальнотеоретичне визначення поняття «свобода слова», розглянули думки науковців: як вітчизняних, так і зарубіжних. При цьому були визначені правові засади свободи слова в Україні, починаючи з доби набуття Україною незалежності.

## **1.2. Свобода слова – конституційне право громадянина.**

Свобода слова є однією з основ демократичного суспільства, вона виражає загальнолюдські цінності, допомагає розкрити потенціал особистості, одне з головних і безумовних досягнень здійснюваної в Україні політичної реформ [22].

Разом з тим свобода слова є, по суті, істотним фактором прояву людської індивідуальності, утвердження самобутності й унікальності кожної особистості. Вчені юристи, що «свобода особи найбільше утверджується й підтверджується свободою друку й слова» [22].

Гарантування свободи є найважливішою метою органічної конституції. Свобода за політичним змістом має вищу природню нормативність, у силу чого гарантування свободи становить основну функцію конституції як правового джерела, що опікує інтереси громадянського суспільства [22].

Органічна конституція й свобода неподільно пов'язані із самого початку. У конституції, як вважав Хайєк Ф., є лише одна альтернатива: або вільний парламент, або вільний народ [24].

Саме тому конституційні фундаментальні права захищають у нього індивідуальну свободу від усякого свавілля, у тому числі й від парламентського [24].

Свободу думки й слова в розрізі конституції досліджували у своїх наукових працях: Арістова І.В., Барабаш Ю.Г., Гавловський В.Д., Демкова М.С. Заворотченко Т.М., Калюжний Р.А., Колісник В.П., Колодій А.М.,

Кушніренко О.Г., Марущак А.І., Нестеренко О.В., Олійник А.Ю., Рабінович П.М., В.В.Речицький В.В., Серьогін В.О., Скрипнюк О.В., Середюк В.В., Шевчук С.В., Швець М.Я., Цимбалюк В.С. та інші.

Ставлення до свободи думки й слова прослідковується через систему гарантій, завдяки яким стає можливим їх безперешкодне здійснення, охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень. Адже недостатньо лише декларування права на свободу думки й слова, важливим є встановлення певних гарантій їх реалізації, тобто закріплення певних умов та засобів, що забезпечують існування свободи слова й інформації в демократичному суспільстві. Без відповідних гарантій проголошені в Конституції та законах України права і свободи стають «пустим звуком» [24].

Розглядаючи правові гарантії реалізації права людини і громадянина на свободу думки й слова, варто з'ясувати, що таке «гарантії». Виходячи з тлумачення даного слова, гарантувати – це значить забезпечити що-небудь, поручитися за що-небудь [24].

Науковці П.М. Рабінович П.М. та Хавронюк М.І. «Визначають гарантії прав і свобод людини та громадянина як умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них із метою реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина» [2].

Колодій А.М., Олійник А.Ю. вказують, що «Гарантії основних прав і свобод можна охарактеризувати як систему норм-принципів, умов і засобів, що забезпечують у своїй сукупності здійснення конституційних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина» [2].

Але все ж, найбільш поширеною точкою зору є точка зору Вітрука М.В., який щодо класифікації та змісту гарантій говорить, що відповідно до них «Всі гарантії прав та свобод прийнято поділяти на загальносоціальні (загальні) та власне правові, юридичні (спеціальні). Загальні гарантії – це

об'єктивні матеріальні та духовні умови реалізації основних прав і законних інтересів людини. До них належать економічні, політичні, соціальні та духовні гарантії. А під правовими гарантіями будемо розуміти сукупність умов і засобів, які забезпечують фактичну реалізацію і повну охорону прав і свобод усіх працюючих і кожної людини» [2].

Інший науковець Міцкевич А.В. під «Юридичними гарантіями прав громадян називає порядок діяльності державних органів і установ, громадських організацій, що спрямована на попередження і припинення посягань на права громадян, на відновлення цих прав і притягнення винних за їх порушення до відповідальності» [2].

Узагальнюючи різні точки зору науковців щодо розуміння правових гарантій, варто зауважити, що більшість із них вказують на те, що гарантії як система або сукупність засобів та способів, правових норм, що забезпечують реалізацію прав і свобод людини і громадянина.

На думку науковців, згідно роботи [3] «...ефективність цієї системи залежить від різних чинників, основним серед яких є наявність певних елементів у системі функціонування державної влади, а саме:

- а) наявність Основного Закону, дію якого не може бути припинено довільно;
- б) визнання державної влади похідною від влади народу і Конституції;
- в) закріплення на конституційному рівні основних прав і свобод людини та громадянина та засобів і умов їх здійснення;
- г) наявність незалежної судової влади;
- д) можливість захисту своїх прав в Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та у міжнародних правозахисних організаціях» [3].

Гарантування свободи слова в Україні базується на основному законі країни. Так, в Преамбулі Конституції мова йде про те, що Основний Закон України був прийнятий в першу чергу для забезпечення прав і свобод людини [3].

На жаль, незважаючи на рекомендацію Міжнародного форуму в Гуті –

Синегорей (11-13 січня, 1996), категорія свободи не була включена в офіційний проект Конституції України в якості однієї з вищих соціальних цінностей. Проте ст. 3 Конституції України визнає, що права й свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. В період незалежності України, на наш погляд, засвідчив необхідність надійних правових гарантій демократії, серед яких важливе місце, безперечно, належить свободі думки й слова, свободі інформації у всьому різноманітті її проявів [3].

Безумовно, проголошене Конституцією України (ст.15) положення про те, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної й ідеологічної багатоманітності є одним з основоположних принципів життєдіяльності українського суспільства, заснованого на безперечному визнанні демократії, прав і свобод людини і громадянина. Відповідно, дотримання принципів ідеологічного й політичного плюралізму в суспільстві, є важливою гарантією свободи думки і слова. Свобода думки й слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань необхідні людям, так само як і свободи публічних дискусій із проблем, які є значущими і є формою існування демократичного толерантного суспільства. Таке суспільство виходить із того, що ніяка думка не може й не повинна втрачати права заявити про себе. Ідеологічна багатоманітність означає вільне здійснення в суспільстві різних політичних і інших поглядів, шкіл, ідей, а також можливість без перешкод пропагувати свої погляди, ідеї за допомогою засобів масової інформації, а також привселюдно захищати свої ідеологічні погляди й ін. Причому плюралістичність суспільства – ні історичний релікт, який з часом може бути подоланий; навпаки по мірі розвитку демократії вона зростає [27].

Свобода слова у сучасній Україні – не лише можливість вільного вираження своїх поглядів і переконань, а й гарантія для українського народу не повертатися в тоталітарне минуле. Особливого значення нині набуває реальне забезпечення цього конституційного права.

У ст. 34 Конституції України йдеться про те, що «... кожному гарантовано право на свободу слова, вираження поглядів і переконань. Кожен має право збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на власний розсуд» [11].

Важливо, щоб задеклароване право на свободу слова не залишилося лише декларацією. Слушною є думка відомого медіа-юриста Наталії Петрової: «Саме засоби масової інформації можуть відкрити посттоталітарні суспільства до зовнішнього світу, забезпечити просвіту громадськості, сприяти їй у здійсненні добре проінформованого вибору, стабілізувати вільний обіг інформації та забезпечити різноманітність поглядів. Саме електронні засоби масової інформації (ЗМІ) завдяки своїй масовості та доступності (телебачення, радіо, Інтернет) стають посередником між владою і громадянами. Преса розвиває саме громадянські права в населення, висвітлює владні механізми, забезпечує можливість громадян впливати на процес прийняття певних рішень тощо. Тож юридичне тлумачення конституційного права на свободу слова є важливою складовою для вільної реалізації цього права» [25].

Поняття впливу конституційного права на свободу слова досліджували насамперед у правознавстві, журналістиці та політології, а також на стику наукових напрямків, де питання свободи слова відіграють важливу роль.

Однією з найперших вдалих праць, в якій влучно тлумачилося дане право був відомий трактат «Катона» 1720 року за авторства Дж. Тренчарда та Т. Гордона. Так, автори пишуть, що «Вона (свобода слова) є правом кожної людини, доки цим не завдасть шкоди або не стримує таке право іншого» [34].

Зазначений трактат був виявом спротиву ЗМІ щодо державної цензури. Унаслідок цього руху було узаконено відкриті звіти преси про засідання уряду. Також варто згадати дещо утопічне формулювання Дж. Медісона у проекті Першої поправки до Конституції США: «Народ не може бути позбавленим свого права висловлювати, описувати й опубліковувати свої

погляди або бути обмеженим у цьому праві; свобода друку як одна з основоположних норм загальної свободи, повинна бути непорушною» [34].

Більш зважено сформульовано ст. 10 Європейської конвенції з прав і основних свобод людини, хоча безпосередньо про свободу слова та преси там не йдеться: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів» [28]. Обмеження щодо здійснення зазначеного права встановлює п. 2 цієї статті, в якій вказано, що «Встановлені законом в інтересах національної безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню інформації» [28].

Аналізуючи вищезазначені наукові підходи до визначення ознак конституційних прав і свобод в цілому, прав людини та громадянина, слід зазначити, що ознаки права на свободу слова умовно можна поділити на:

- загальні – є такі, що характерні всім громадянським правам і свободам людини та громадянина;
- особливі – властиві лише праву на свободу слова.

На мою думку, свобода слова – це закріплені конституцією й деталізовані в законодавстві України можливості людини та громадянина вільно виражати свої погляди і переконання, збирати, зберігати й використовувати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на власний розсуд.

До загальних ознак права людини і громадянина на свободу слова належать [37]:

1. Важливе суспільне значення права на свободу слова. Конституція України закріплює лише ті права та свободи, які життєво важливі й найбільш соціально значущі як для окремої особи, так і загалом для нормального демократичного функціонування держави;
2. Право на свободу слова має постійний характер, тобто воно є

невід'ємним правом кожного учасника інформаційних правовідносин, коло яких чітко окреслює ст. 7 Закону України «Про інформацію».

3. Право на свободу слова є фундаментальним правом. Тобто воно лежить в основі правового статусу людини та громадянина в демократичному суспільстві.

4. Право на свободу слова має високий ступінь захищеності. Його гарантує не лише Конституція України та різноманітні закони, а й міжнародне законодавство, зокрема, Європейська конвенція з прав і основних свобод людини.

5. Це право не має матеріального (економічного) змісту, тобто право на свободу слова не може бути предметом купівлі-продажу. Його не можна оцінити в грошовому чи будь-якому іншому матеріальному еквіваленті. Для реалізації зазначеного права не потрібно вступати в майнові зобов'язання перед будь-якими особами.

Серед спеціальних ознак конституційного права на свободу слова слід назвати такі [37]:

- 1) закріплення його в Конституції та законах України;
- 2) можливості:
  - а) виражати свої погляди та переконання; б) збирати та зберігати інформацію;
  - в) поширювати та використовувати інформацію; г) вибирати форму поширення інформації;
  - г) впливати на суспільно політичну ситуацію в країні;
- 3) гарантії невтручання у процес законної реалізації людиною та громадянином названого конституційного права.

Важливою ознакою є закріплення права на свободу слова в Конституції та законах України. Насамперед, у «... ст. 34 Конституції України задекларовано право на свободу слова», у ст. 15 зазначено «... про заборону цензури», а також слід вказати на закони України, які відносяться до реалізації цього права. Більш детально про такі закони ми згадували у

підрозділі 1.1. нашого дослідження [11].

Зазначені правові норми стосуються переважно функціонування засобів масової інформації. Можливість виражати свої погляди та переконання дає змогу користуватися цим конституційним правом усім суб'єктам інформаційних відносин, перелік останніх наведено у ст. 7 Закону України «Про інформацію», зокрема це [11]:

- а) громадяни України;
- б) юридичні особи;
- в) держава;
- г) інші держави, їх громадяни та юридичні особи;
- г) особи без громадянства;
- д) міжнародні організації тощо.

Звертаємо вашу увагу на те, що Закон України «Про інформацію» не визначає працівників ЗМІ окремим видом суб'єктів, які є користувачами різних видів інформації. Доповнення закону таким положенням посилить гарантії працівників ЗМІ щодо забезпечення конституційного права на свободу слова. Завдяки масовому поширенню Інтернету громадяни України можуть у мережі висловлювати свої погляди з приводу проблем, що їх бентежать. Телебачення й радіо є трибуною, з якої громадяни звертаються до влади, висловлюючи власну думку з приводу прийняття представниками влади тих чи інших рішень.

Конституція України встановлює обмеження цього права у випадках:

- в інтересах національної безпеки;
- територіальної цілісності або громадського порядку.

З метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [11].

Отже, конституційне закріплення свободи слова людини та громадянина й деталізація конституційних можливостей у законах України

свідчать про надто високий рівень гарантованості з боку держави, суспільства реалізації особою можливостей щодо вільного вираження своїх поглядів і переконань, збирання, зберігання й використання інформації усно, письмово або в інший спосіб на власний розсуд, проте беручи до уваги періоду до Революції Гідності – варто зазначити, що хоч і в Основному Законі і закріплені гарантії, хоч і прийнято безліч законів, проте, основною проблемою постає – відповідальність, яка настає у разі порушення свободи слова.

### **Висновки до 1-го розділу.**

Отже, в даному підрозділі, ми дослідили загальнотеоретичне визначення поняття «свобода слова», розглянули думки науковців: як вітчизняних, так і зарубіжних. При цьому були визначені правові засади свободи слова в Україні, починаючи з доби набуття Україною незалежності.

Свобода слова є однією з основ демократичного суспільства, вона виражає загальнолюдські цінності.

Ставлення до свободи думки й слова прослідковується через систему гарантій, завдяки яким стає можливим їх безперешкодне здійснення, охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень. Адже недостатньо лише декларування права на свободу думки й слова, важливим є встановлення певних гарантій їх реалізації, тобто закріплення певних умов та засобів, що забезпечують існування свободи слова й інформації в демократичному суспільстві. Без відповідних гарантій проголошені в Конституції та законах України права і свободи стають «пустим звуком».

Конституційне закріплення свободи слова людини та громадянина й деталізація конституційних можливостей у законах України свідчать про надто високий рівень гарантованості з боку держави, суспільства реалізації особою можливостей щодо вільного вираження своїх поглядів і переконань, збирання, зберігання й використання інформації усно, письмово або в інший

спосіб на власний розсуд, проте беручи до уваги періоду до Революції Гідності – варто зазначити, що хоч і в Основному Законі і закріплені гарантії, хоч і прийнято безліч законів, проте, основною проблемою постає – відповідальність, яка настає у разі порушення свободи слова.

## РОЗДІЛ 2. СТАН СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ

з 30 листопада 2013 по 23 лютого 2014 років

### **2.1. Свобода слова в Україні, як одна із передумов початку Революції Гідності.**

«Допоки потенційні порушники знатимуть, що їх дії не тягнуть за собою юридичних наслідків, випадки насилля по відношенню до журналістів будуть продовжуватися. При цьому жертвами стають не лише журналісти, а усе суспільство, яке таким чином позбавляється доступу до критичної інформації» [26].

Вважаємо за необхідне саме так розпочати цей розділ, адже як ми встановили в попередньому розділі – проблема свободи слова в Україні полягає у тому, що немає якісної відповідальності для осіб, котрі її грубо порушують. І це не дивно, адже особи, які задіяні в порушенні свободи слова в Україні це як правило – політики, бізнесмени.

У ХХІ столітті інформація перетворилася на критичний ресурс, доступність та розмаїтість якого дозволяють судити про демократичність, транспарентність та соціальну відповідальність держави. Вільний Інтернет закладає основу більш загальних процесів підтримання верховенства права та демократичного управління в Україні, одночасно сприяючи інтеграції держави до глобального інформаційного суспільства. Без надання належних гарантій і засобів забезпечення прав людини онлайн та підтримання розумного балансу між свободою вираження поглядів і національною безпекою Україна значно обмежить можливості свого зростання та розвитку, тим самим позбавивши своїх громадян переваг цифрової ери [26].

На сьогодні більшість дослідників не заперечують того факту, що «Інтернет став важливим інструментом для реалізації права на свободу слова», оскільки забезпечує швидкий зручний доступ до величезного масиву інформації, створює умови виражати свої чи чужі погляди і переконання максимальній кількості користувачів, висловлювати як схвалення, так і

протести, сприяє стрімкому розвитку громадянського суспільства» [30].

Міжнародна організація «Репортери без кордонів» у щорічному звіті в міжнародний день проти кіберцензури – 12 березня 2014 року відзначила, що «свобода вираження поглядів в Інтернеті сприяє вільним дебатам з питань, що становлять загальний інтерес – Online free expression facilitates a free debate on subjects of general interest» [33].

Дійсно, з цим аргументом необхідно погодитися. На нього посиляється більшість правозахисників, які відстоюють необхідність вільної, необмеженої або якомога менше обмеженої свободи слова, у тому числі в Інтернеті, варто зазначити, що особливих обертів свобода слова в інтернеті якраз відбувалась із розвитком мережі інтернет в Україні починаючи із 2000 років. Тобто, можемо стверджувати, що у 2013 році, на теренах інтернатного простору свобода слова посідала дуже велике значення, проте, правлячі політичні сили, на той момент правлячі завжди вносили свої корективи, оскільки не всім подобалось:

- бачити відображену правду;
- бачити розвиток суспільства, яке володіє достовірною інформацією.

2013 рік став найгіршим роком для свободи слова в Україні за останні 11 років. Для дослідження питання стану свободи слова в Україні, та визначення її як однією із передумов Революції Гідності наведемо статистичні дані, які зроблені Інститутом Масової інформації, метою діяльності, якого є [36]:

- проведення моніторингів та досліджень;
- захисту свободи слова;
- проведення інформаційних кампаній;
- підготовка навчальних матеріалів;
- підготовка законопроектів;
- підтримка журналістів;
- проведення громадських заходів, громадських обговорень.

На сайті даної організації прописано, що «Інститут масової інформації (ІМІ) – українська громадська організація, журналістський аналітичний центр. Діяльність інституту полягає у захисті свободи слова, сприяння розвитку української журналістики, дослідження громадської думки та інших явищ, пов'язаних з формуванням масової свідомості. Інститут масової інформації було засновано в жовтні 1995 року українськими та іноземними журналістами. У вересні 2007 року ІМІ став членом Міжнародної організації з захисту свободи слова (IFEX)» [37].

Отже, відповідно до досліджень вищевказаного інституту Загалом у 2013 році в рамках щомісячного «Барометру свободи слова» НІМІ зафіксував 496 порушень свободи слова, що:

1. В півтора рази більше, ніж у 2012 році (283 порушення);
2. У шість разів більше, ніж у 2009 році (79 випадків);
3. Та в 11 разів більше, ніж у 2005-му (44 порушення).

На другому місці – фізичні напади (101 випадок, тоді як в 2012 році – 65). Найбільше постраждали журналісти, які висвітлювали акції протесту, незаконні забудови та масові заходи – 70 випадків зі 101 припадають саме на такі ситуації. 11 офісів ЗМІ зазнали тих чи інших нападів (від пострілів у вікна до перерізаних кабелів) [36].

На третьому місці у списку порушень свободи слова – цензура (63 випадки). Якщо у 2012 році звільнялися окремі журналісти на знак протесту проти цензури і джинси, то в 2013 році – вже журналістські колективи. Як мінімум п'ять журналістських колективів змушені були покинути свої ЗМІ у зв'язку з цензурою та тиском на редакційну політику (ТВі, «Кореспондент», «Форбс», телеканал «Інтер» тощо) [36].

У 2013 році українські журналісти зіткнулися з новим викликом: численними DDoS-атаками і кібер-злочинами – 49 випадків, що є безпрецедентною кількістю за всі роки моніторингу, оскільки раніше цю категорію взагалі не рахували окремо. 35 журналістів постраждало від погроз і стеження. НІМІ також зафіксував 33 випадки політичного тиску на ЗМІ і

журналістів, 30 – юридичного (судові позови) та 13 випадків економічного тиску (для порівняння, за весь 2012 рік було зафіксовано 43 випадки непрямого тиску на ЗМІ і журналістів) [36].

Вісім журналістів пройшли через процедуру обшуку, семеро було затримано правоохоронцями під час виконання ними законних професійних обов'язків [36].

Найбільш знаковими подіями 2013 року стали жорстоке побиття відомої журналістки і активістки Тетяни Чорновіл, масове звільнення журналістів з телеканалу ТВі і холдингу УМХ після завершення його придбання Сергієм Курченком, що призвело до знищення довіри до видань «Форбс» і «Кореспондент» [36].

За словами виконавчого директора ІМІ Оксани Романюк, всі цифри свідчать про те, що у 2013 році в Україні значно погіршилися основи демократії і дотримання прав людини. «Ряд процесів 2013 року (безкарність, поширення цензури, і різке збільшення тиску на журналістів як за допомогою методів фізичної агресії, так і за допомогою економічних, політичних та інших інструментів) вказує на те, що чинна влада не має наміру забезпечити право громадян на інформацію і що далі, то більше прагне показувати події виключно зі своєї точки зору. Результатом такої політики стане падіння рейтингів ЗМІ, які будуть штампувати перекручену або неповну інформацію, і, в той же час, зміцнення позицій ЗМІ і зростання довіри до журналістів та брендів, які будуть готові боротися з цензурою та тиском», – зазначила Романюк [36].

Також, за її словами, 2013 рік, з його численними викликами, розділив журналістів на дві категорії [36]:

1. Тих, які здатні приймати самостійні рішення і брати на себе відповідальність за інформацію, яку вони передають;
2. Тих, які працюють як технічний персонал, чи готові вдаватися до маніпуляцій і замовчування.

Власне, це і стало великим занепадом свободи слова в Україні до

Революції Гідності, та стало однією із передумов революції [36].

Приведемо для прикладу ще одне соціологічне дослідження, яке було здійснене спільно з Центром Разумкова, Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» разом із Київським міжнародним інститутом соціології. Дослідження проводилось з 17 по 22 травня 2013 року. Було опитано 2010 респодентів віком від 18 років в усіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками [37].

Також слід звернути увагу на те, що таке дослідження здійснювалось за рахунок програми Matra Посольства Королівства Нідерландів та Європейського союзу, про неї ми поговоримо пізніше, а зараз, про статистику [38].

Відтак, більше половини населення вважає, що в Україні існує свобода слова [37]:

- 10% опитаних – повною мірою;
- 46% вважає, що в основному існує;
- 36% – впевнені, що не існує.

Також, в дослідженні йдеться що «Найбільш впевнені в існуванні свободи слова в Україні є жителі Південного 67% та Західного – 58% регіонів, а також виборці Партії регіонів – 75% та Комуністичної партії – 62%. В тому що, свобода слова відсутня в Україні впевнені жителі Центрального – 42% і Східного 38% регіонів та виборці Всеукраїнського об'єднання «Свобода» – 49% та партії «Удар» – 47%» [37].

Повернімось до програми Matra. Отже, завдячуючи саме цій програмі відбувається підтримка країн Південно-Східної та Східної Європи у переході до плюралістичного та демократичного суспільства, що керується верховенством права.

Matra зокрема підтримує діяльність, яка заохочує процес змін та зміцнює відносини між Нідерландами та країнами Матри. Програма співпрацює як з громадянським суспільством, так і з центральними та

місцевими органами влади. Більшість проектів мають форму побратимства, тобто партнерства між нідерландською та місцевою організацією [38].

Програма MATRA для соціальної трансформації працює в Україні з 1993 року. MATRA стартувала як програма, спрямована на те, щоб допомогти країнам Східної Європи стати демократичними, конституційними державами з сильним громадянським суспільством [38].

На сьогодні Програма MATRA продовжує сприяти зміцненню організацій громадянського суспільства, демократії та верховенства права [38].

Зокрема, до пріоритетних напрямків цієї програми варто віднести [38]:

- підвищення позиції організацій громадянського суспільства в Україні;
- посилення верховенства права з акцентом на боротьбі із корупцією;
- надання підтримки для імплементації Угоди про асоціацію між ЄС та Україною;
- підтримка уряду для вдосконалення ключових реформ;
- розробка програм громадянської освіти та участі молоді.

Повертаючись власне до початку Революції Гідності слід зазначити, що « ... політичні та суспільні зміни в Україні з 30 листопада 2013 до лютого 2014 року, викликані протестом громадян України проти протиправного розгону мирної акції студентів та громадських активістів, яка розпочалася 21 листопада 2013 як спротив проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою відмовою від цього курсу. Одними з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках Віктора Януковича та його «сім'ї», небажання народу України миритись із перетворенням країни не лише де-факто, але і де-юре на одну з колоній Росії, звичайно, влада на той час мала вплив на ЗМІ – де відповідно стала подаватись така інформація, яка потрібна була владі з метою, зазомбувати людей» [32].

Шляхи, які були застосовані для досягнення мети було подекуди зовсім не гуманні [32]:

- закривались телеканали, а передували тому штучні, «надумані» проблеми;
- змінювались власники телеканалів, газет. Для прикладу приведемо Курченка Сергія Віталійовича – який став наймолодшим олігархом в Україні за часів всієї незалежності, а ЗМІ вказували, що він «тримає» гроші сім'ї Януковича В.Ф.;
- переслідувались журналісти, які висвітлювали правду. В останніх проводились несанкціоновані обшуки, відкривились необгрунтовані кримінальні провадження; штучно створювали умови, що журналісти, які відображали правду, не могли знайти собі місця роботи, або ж їх статті не публікували, не проходячи «цензуру»;
- найгірше, що може бути, зачасту журналістів били, для прикладу, Чорновіл Т. та були здійсненні вбивства – приклад, загинув журналіст, який на демократичних канала розповідав, про реальну ситуацію, що відбувається нашій державі.

Протягом 2013 року, слід звернути також увагу на те, що деякі вітчизняні і міжнародні ЗМІ висловили занепокоєння появою випадків тиску на журналістів [36].

Зокрема, в жовтні провідне Інтернет-видання «Українська правда» опублікувало відкрите звернення до української влади, в якому навело докази стеження за роботою журналістів, які займаються розслідуваннями. Постійні непорозуміння із росією ставить під сумнів свободу українських ЗМІ. Питання про те, де закінчуються межі законних обмежень свободи ЗМІ в контексті «інформаційної війни» з росією, є предметом постійних дебатів, особливо в контексті пропагандистських російських телеканалів, трансляція яких заборонена в Україні з 2014 року [43].

Неможливо й оминати рейтинг забезпечення свободи вираження поглядів і переконань, де Україна посіла 11 місце серед 16 можливих. У звіті

до рейтингу відзначається, що медійне середовище в Україні характеризується значним плюралізмом та відкритою критикою уряду. Однак, значна кількість ЗМІ фінансується та контролюється бізнес-магнатами, що переслідують різні політичні інтереси [43].

У 2014 році Міністерство внутрішніх справ заборонило трансляцію понад десяти російських каналів, обґрунтувавши таке рішення необхідністю захисту державного інформаційного простору. Окремо згадується вбивство відомого журналіста Павла Шеремети як тривожний сигнал існування загрози безпеці та свободі журналістів. Говориться й про інші випадки насильства та переслідування медіа співробітників та організацій в Україні [43].

Як бачимо, всі ці обмеження права на свободу слова, запозичені із режиму радянського – непотрібного, та такого, що позбавляє людей не тільки мислити самостійно, а й сприймати не реальний світ, а той, який надають для споживання.

Звичайно, український народ був незадоволений такими діями із боку влади, адже ці дії грубо порушували свободу слова, і вже у кінці 2013 року почались масові протести. А журналісти, такі як Найєм М. – зробивши допис у facebook закликав людей виходити на майдан. Таке видання як: «Українська правда» у своєму дописі 20 листопада 2013 року теж закликала людей, виходити на мітинги на підтримку: свободи слова, гідного життя та проєвропейського курсу розвитку нашої держави [43].

## **2.2. Стан свободи слова під час Революції Гідності.**

Революція Гідності 2013-2014 рр. та війна українського народу проти російської агресії стали центральними подіями новітньої історії не лише України, а і Європи та світу. Революція Гідності сприяла відродженню цінностей свободи, гідності, переосмисленню багатьма людьми світу свого призначення. А російська агресія проти України змусила вільний світ усвідомити мету російського режиму та почати готуватися до опору. Чимало

людей усвідомлювали, що підкорення України Росії могло означати фізичне знищення і геноцид українського народу, як це було в ХХ столітті [5].

21 листопада 2013 р. кілька журналістів вийшли на Майдан Незалежності у Києві та поширили в соціальних мережах заклик до всіх небайдужих приєднатися. На Майдані того дня зібралося півтори тисячі осіб, переважно журналісти та молодь. Першими до Євромайдану долучилися студенти. Спочатку протестувальники вимагали лише підписання Угоди з ЄС, через що акцію було названо «Євромайданом». Згодом протест підтримала опозиція. Перший мітинг на Європейській площі у центрі столиці виявився найбільш масовим за останні кілька років понад 100 тисяч учасників [5].

Хоча Євромайдан не було заборонено судом, за кілька днів уночі загони міліції «Беркут» напали на студентів, що ночували на Майдані Незалежності. Молодих людей били кийками, переслідували на вулицях, добивали ногами. Було поранено майже сто осіб. Частина євромайданівців знайшли прихисток у Михайлівському монастирі – ось це і є грубе порушення свободи слова, що починалось на початку листопада 2013 року, про таку зневагу до народу у 21 столітті навіть і не придумаєш [5].

Країна була шокована небаченою в Україні брутальністю побиття й тим, що жертвами стала переважно молодь, щира у своїх прагненнях добра для своєї країни. Вже за день, під час мітингу протесту, кількість мітингарів у Києві сягнула, за різними даними, від кількох тисяч до півтора мільйона осіб. Люди вимагали відставки силових міністрів і розслідування побиття студентів. Влада мала перевагу завдяки силовим структурам і була зацікавлена, аби перевести протест у насильницьку форму, аби збити його масовість, залякати людей та виправдати репресії. Увечері кілька десят осіб імітували напад на охорону Адміністрації Президента, а згодом розчинилися у натовпі та серед самих правоохоронців. У відповідь спеціальні силові підрозділи жорстоко побили та заарештували багатьох непричетних мітингувальників [5].

Щодо свободи слова, то тоді вона мала великі проблеми, оскільки не всі ЗМІ висвітлювали те, що відбувалось тоді на майдані. Журналістів били, переслідували, хоча із тогочасних телеканалів розповідали про повну свободу слова, одна тільки «5 канал» та інтернет видання «Українська правда» чітко висвітлювали інформацію [43].

16 січня 2014 року влада ухвалила так звані «диктаторські» закони, названі ще «розстрільними» [43].

Каральні приписи цих законів були списані з деспотичного російського законодавства, але зроблені ще суворішими. Було запроваджено, як згадують автори в своїй роботі [43]:

- арешт за організацію мітингу;
- тюремне ув'язнення до 2 років за груповий протест;
- ув'язнення за носіння захисного шолома та за встановлення намету;
- арешт до 15 діб за благодійну допомогу протестувальникам;
- за блокування маєтків можновладців встановлювалося ув'язнення терміном до 6 років;
- виготовлення та розповсюдження екстремістських, на думку влади, матеріалів у ЗМІ чи Інтернеті мало каратися ув'язненням на строк до 3 років.

Причому під «екстремістську діяльність» можна було підвести будь-яку громадсько-політичну чи правозахисну діяльність. Режим Януковича ухвалив рішення роздавати бойову зброю не лише працівникам міліції, суддям, прокурорам, але й їхнім родичам. Одразу за підрахунками присутніх журналістів та відеозйомкою виявилось, що у Верховній Раді не було достатньої кількості голосів депутатів за ці диктаторські «закони», однак голосування депутатів сфальшували [43].

Ці закони були ухвалені з грубим порушенням регламенту і законодавчої процедури та, попри гостру критику підписані Президентом наступного дня, 17 січня. Вони приймалися підняттям рук, без використання

системи «Рада» та без обговорення, а їхні тексти стали доступні тільки після того, як депутати за них проголосували [43].

Таке голосування, грубо порушували норми Регламенту, де чітко зазначено у пункті 3 статті 130 зазначено, що голова ВР не має права підписувати закон, якщо «у разі виявлення порушень законодавчої процедури, передбаченої цим Регламентом, наслідком чого може бути скасування результатів голосування,... народний депутат у дводенний строк може письмово звернутися до Голови Верховної Ради України з обґрунтованою пропозицією про внесення уточнень до прийнятого закону»; «У цьому разі Голова Верховної Ради України не підписує закон без розгляду зазначених пропозицій Верховною Радою у порядку, передбаченому цим Регламентом (стаття 48)» [43].

Ці законодавчі акти мали так особливості [43]:

- обмежували права громадян;
- надавали органам державної влади більшу свободу дій у сфері покарання учасників акцій протесту і мали на меті криміналізувати опозицію та громадянське суспільство, останні, власне, і є тією рушійною силою, яка дозволяю державі розвиватись та йти вперед у будь-які країні, адже владі, завжди необхідна «протівлада» так звана опозиція, для того, щоб не давати узурпувати владу та порушувати права громадян. Однак, як бачим мета тодішньої влади зовсім не стояв розвиток країни, а навпаки, рерозвиток, зупинка.

Звичайно, що таке свавілля не могло залишитись осторонь, і вже 19- 22 січня 2014 року настала гаряча фаза протистояння за свободу, честь і гідність, за Незалежність України, за її розвиток, за демократичний розвиток суспільства [43].

19 січня 2014 року, за повідомленням ВВС, у Києві на Народному Вічі зібралось кілька десятків тисяч мітингувальників, що висловили своє обурення ухваленням «Законів про диктатуру». Поступово мирна акція переросла в жорстке протистояння з міліцією та внутрішніми військами. За

цим протистоянням за дослідженнями Інституту масової інформації постраждало 138 журналістів [43].

Незважаючи на численні протести й заклики світової та української громадськості не публікувати тексти законів від 16 січня, вони все ж були оприлюднені 21 січня 2014 р. в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» [43].

Ці події набули розголосу у всьому світі. Західні дипломати вже за кілька годин після парламентського засідання оприлюднили свою реакцію на події в Раді.

Посол США в Києві Джеффри Пайєтт у своєму мукроблозі написав: «Я занепокоєний через те, яким чином відбувалося голосування за деякі закони сьогодні в парламенті» [44].

Посол ЄС в Україні Ян Томбітський зазначив, що: «норми слід ухвалювати з дотриманням належних процедур. В іншому випадку довіра до демократичних інституцій та правової системи опиняється під загрозою» [44].

Держсекретар США Джон Керрі, назвав прийняті закони «антидемократичним маневром» давши наступну оцінку: «...кроки, які були зроблені 16 січня, є антидемократичними, вони помилкові, вони відбирають у народу України його право і шанс на майбутнє» [44].

Комісар ЄС з розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле дав наступну оцінку: «Я шокований. Бачити такий відхід України від європейської стежки є розчаруванням. Турбує те, що ми бачимо, як це стається з таким важливим партнером Європейського союзу... Рішення ухвалені Верховною Радою України, є неповагою до основоположних демократичних принципів і вони не викликаються стурбованість щодо стану демократії та майбутнього України, але також матимуть наслідки для партнерства Європейського союзу та Україною» [44].

Наступна, хто висловив свою думку, щодо «диктаторськи законів» це Верховний комісар ООН із прав людини Наві Піллей вона вказала на те, що

«... ці закони запроваджують обмеження, а саме на свободу висловлення думки і свободу зборів, права на інформацію, права громадянського суспільства вільно працювати» [44].

Карл Більдт – Міністр закордонних справ Швеції вважав, що «Голосування на підтримку низки законів, яке відбулося в українському парламенті в четвер, працює проти незалежності України, він говорив, що: «за тим, що ми бачили сьогодні в Києві, абсолютно явно – темні конструкції проти демократії. І зрештою – проти незалежності України» [44].

Міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський «... назвав події в українському парламенті зловісними і поцікавився, чи вирішила Україна піти з європейського шляху» [44].

Міністр закордонних справ Литви Лінас Лінкявічюс у свою чергу вважає, що «... голосування за низку законопроектів у Верховній Раді в четвер не ведуть до діалогу і розвитку демократії в Україні» [44].

Міжнародна правозахисна організація Freedom House «...закликала президента Віктора Януковича відхилити ухвалені Верховною Радою закони, які порушують зобов'язання країни з дотримання прав людини. Freedom House рішуче засуджує ухвалення Верховною Радою України законодавства, яке передбачає кримінальну відповідальність за наклеп, у стилі росії, вводить обмеження для громадських об'єднань, що отримують фінансування з-за кордону, як для «іноземних агентів» і передбачає покарання для громадян у акціях протесту» [44].

Зупинюся детальніше на діяльності організації Freedom House. Це міжнародна правозахисна неурядова організація фінансована урядом США, що займається підтримкою та дослідженням стану демократії, політичних свобод і дотримання основних прав людини. Публікує щорічні звіти з оцінкою ступеня демократичних свобод, свобода преси та свободи в мережі по кожній країні світу, а також спеціальні доповіді про країни перехідного періоду, які широко використовуються в політичних дослідженнях та публікаціях засобів масової інформації.

Заснована в жовтні 1941 року Венделл Вілкі та Елеонорою Рузвельт, Freedom House стала першою американською неурядовою організацією, що почала займатись підтримкою та просуванням свобод у всьому світі.

Основною ідеєю існування організації було підтримка та просування ідей та принципів демократії, та захист основоположних прав і свобод людини, Freedom House брала активну участь у боротьбі із загрозою розповсюдження тоталітаризму у ХХ сторіччі, зокрема націонал-соціалізму та комунізму. Після завершення Другої світової війни, організація підтримувала ідею створення НАТО та впровадження Плану Маршалла для відбудови повоєнної Європи.

Freedom House підтримувала лідерів правозахисних рухів та активістів громадських організацій, зокрема Рей Вілкінса, Мартіна Лютера Кінга, Андрія Сахарова та інших.

70-тих років організація починає активні кампанії просування ідей демократії та захисту прав і свобод людини в Азії, Африці, Близькому Сході та Латинській Америці у відповідь на розповсюдження комуністичних режимів у цих регіонах.

Починаючи із 1970 рр. Freedom House публікує щорічну доповідь «Свобода у світі» про ступінь демократичних свобод в країнах і спірних територіях по всьому світу, в якій прагне оцінити поточний стан громадських і політичних прав за шкалою від 1 (найбільш вільні) до 7 (найменш вільні) [50].

Ці звіти часто використовується журналістами та політичними експертами при написанні статей чи виконанні досліджень.

Отже, як бачимо, майже століття тому, демократичне суспільство створює подібні організації де, відповідно знаходить підтримку великого відсотка громадян по всьому світу, проте в Україні у 21 столітті влада, вважала за краще, щоб суспільств не рухалось вперед, а рухалось божевільним шляхом, де грубо порушуються права людей.

Окремо слід виділити найвпливовіші видання світу, які засудили

прийняття «диктаторських» законів.

Наприклад, британська газета «Financial Times» написала, що «Ці закони просто унеможлиблюють протести в Україні. Ба більше, політична криза сягнула апогею з моменту свого початку в листопаді 2013 року» [44]. У США «The Washington Post» зазначила, що «Ухвалені закони запозичено з російського законодавства і вони аж ніяк не є свідченням того, що Янукович налаштований на поглиблення співпраці з ЄС» [45].

Відчуваючи такий тиск суспільства та світу, а також, на жаль, перші смерті на Майдані 28 січня Верховна Рада більшість диктаторських законів Рада скасувала. Уряд Азарова пішов у відставку, а затриманих протестувальників амністували.

Ми спостерігаємо реакцію європейського суспільства, яка вказувала на великі помилки, тільки от тодішня влада України вважала, що «... розстріл людей, які борються за свободу слова, за свободу економіки та ведення чесного бізнесу, які борються за своє майбутнє та майбутнє своїх дітей, – це нормально, хоча реакція світу зовсім протилежна із великим засудженням» [49].

Таким чином, навіть побіжне ознайомлення із наведеними у цьому розділі фактами, рейтингами та звітами дає можливість зрозуміти, що переважна більшість загроз свободі вираження поглядів в Україні пов'язана саме пануючими бізнес «кланом» сім'ї Януковича.

Свобода слова є обов'язковим елементом будь-якого демократичного суспільства. Найбільші випробування цієї свободи завжди мають місце у період неспокою. Наразі для України вкрай важливо посилити гарантії захисту свободи вираження поглядів та дотримати балансу між свободою кожного говорити і бути почутим та забезпеченням національної безпеки держави. Завдання не з простих, але те наскільки успішно Україна з ним впорається, свідчитиме про демократичність та відкритість уряду до критики, а також його готовність до структурних реформ та подальшої інтеграції держави до загальноєвропейського інформаційного простору, та, власне,

свого особистого розвитку, який на нашу думку, відіграє дуже велику роль, адже краще бути свідомим та обізнаним почерпаючи інформацію із різних джерел, а не споживати останню, тільки із запропонованих [47].

### **Висновки до 2-го розділу.**

У ХХІ столітті інформація перетворилася на критичний ресурс, доступність та розмаїтість якого дозволяють судити про демократичність, транспарентність та соціальну відповідальність держави. Вільний Інтернет закладає основу більш загальних процесів підтримання верховенства права та демократичного управління в Україні, одночасно сприяючи інтеграції держави до глобального інформаційного суспільства. Без надання належних гарантій і засобів забезпечення прав людини онлайн та підтримання розумного балансу між свободою вираження поглядів і національною безпекою Україна значно обмежить можливості свого зростання та розвитку, тим самим позбавивши своїх громадян переваг цифрової ери.

Революція Гідності 2013-2014 рр. та війна українського народу проти російської агресії стали центральними подіями новітньої історії не лише України, а і Європи та світу. Революція Гідності сприяла відродженню цінностей свободи, гідності, переосмисленню багатьма людьми світу свого призначення. А російська агресія проти України змусила вільний світ усвідомити мету російського режиму та почати готуватися до опору. Чимало людей усвідомлювали, що підкорення України Росії могло означати фізичне знищення і геноцид українського народу, як це було в ХХ столітті.

Як бачимо, всі ці обмеження права на свободу слова, запозичені із режиму радянського – непотрібного, та такого, що позбавляє людей не тільки мислити самостійно, а й сприймати не реальний світ, а той, який надають для споживання.

Звичайно, український народ був незадоволений такими діями із боку влади, адже ці дії грубо порушували свободу слова, і вже у кінці 2013 року почались масові протести. А журналісти, такі як Найєм М. – зробивши допис

у facebook закликав людей виходити на майдан. Таке видання як: «Українська правда» у своєму дописі 20 листопада 2013 року теж закликала людей, виходити на мітинги на підтримку: свободи слова, гідного життя та проєвропейського курсу розвитку нашої держави.

Таким чином, навіть побіжне ознайомлення із наведеними у цьому розділі фактами, рейтингами та звітами дає можливість зрозуміти, що переважна більшість загроз свободі вираження поглядів в Україні пов'язана саме пануючими бізнес «кланом» сім'ї Януковича.

Свобода слова є обов'язковим елементом будь-якого демократичного суспільства. Найбільші випробування цієї свободи завжди мають місце у період неспокою. Наразі для України вкрай важливо посилити гарантії захисту свободи вираження поглядів та дотримати балансу між свободою кожного говорити і бути почутим та забезпеченням національної безпеки держави. Завдання не з простих, але те наскільки успішно Україна з ним впорається, свідчитиме про демократичність та відкритість уряду до критики, а також його готовність до структурних реформ та подальшої інтеграції держави до загальноєвропейського інформаційного простору, та, власне, свого особистого розвитку, який на нашу думку, відіграє дуже велику роль, адже краще бути свідомим та обізнаним почерпаючи інформацію із різних джерел, а не споживати останню, тільки із запропонованих.

## **РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ**

### **3.1. Запровадження європейських стандартів свободи слова в Україні.**

Україна пройшла важкий час Революції Гідності, та це ще був не кінець. Настав 2014 рік, який був початком збройної агресії росії проти України.

У періоди збройного конфлікту як на території ведення бойових дій, у прифронтовій зоні, так і в решті регіонів країни виникає найбільша кількість перешкод свободі вираження поглядів, що ставить під загрозу безпеку журналістів, змушує пересічних громадян вдаватися до самоцензури та слугує своєрідною перевіркою спроможності уряду ефективно та шляхом застосування співрозмірних і прийнятних у демократичному суспільстві засобів реагувати на виклики військового та інформаційного протистояння між конфліктуєчими сторонами [40].

Україна великою мірою виявилася неготовою до зміни риторики мирного часу на риторику збройного конфлікту, що й досі помітно у тому, що після трьох років з моменту розгортання інформаційної та військової агресії засоби реагування продовжують залишатися обмежувальними та забороняючими. Однак, період негайного реагування в умовах надзвичайної ситуації давно перейшов у затяжну фазу, що пероросло у війну [40].

Остання у контексті інформаційного простору означає створення якісного українського контенту різними мовами світу та донесення позиції України до максимально широкого кола міжнародної спільноти. При цьому уряд повинен демонструвати відкритість та терпимість до плюралізму думок та критики у свою адресу. Розвиненість технологічних засобів при наявності мінімальних навичок користування Інтернетом дає безліч можливостей для обходження будь-яких заборон [40].

Тому акцент повинен робитися на підвищенні рівня правової

свідомості користувачів, їх обізнаності з можливими загрозами та засобами правового захисту. Збройний конфлікт призвів до зниження позицій України у міжнародних рейтингах дотримання свободи вираження поглядів, в яких серед основних причин зазначається відсутність належного розслідування випадків порушення прав журналістів та прийняття обмежувальних законодавчих норм [40].

Але виникає питання звідки ж брати приклад свободи слова, звичайно, ж з тих стандартів до яких прагнемо чи з якого почерпаємо приклад буття. Тому розглянемо як розуміє свободу слова Європейський союз та які стандарти почерпуємо та вносимо в Україну.

Право на свободу поглядів та їх вільне вираження закріплене у «Загальній декларації прав людини 1948 року (стаття 19) та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 19)» [46].

І якщо у Декларації користування цим правом є безумовним, то в Пакті передбачені можливі обмеження, які, однак, повинні встановлюватися законом і бути необхідними для поваги прав і репутації інших осіб; або охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення. «Стаття 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року розширює перелік обмежень в інтересах територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету і безсторонності суду. Будь-які обмеження свободи вираження поглядів повинні, крім того, бути пропорційні переслідуній меті» [46].

Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття «... не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками та відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам,

обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я, моралі, захисту репутації чи прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету й безсторонності суду. Зазначені вище положення дають змогу проаналізувати вектор розвитку міжнародного регулювання журналістської діяльності» [46].

У 2012 році ООН затвердила розроблений державами-членами ЮНЕСКО План дій щодо забезпечення безпеки журналістів та проблеми безкарності. Документ спрямований на «...забезпечення дотримання свободи вираження поглядів у світі шляхом створення вільного та безпечного середовища для діяльності журналістів і медіа працівників. Для цього повинні бути запроваджені механізми зниження небезпеки у військовий і мирний час та посилені правові механізми захисту свободи вираження поглядів і права на доступ до інформації» [49]. Відповідні програми в порядку імплементації Плану дій уже були реалізовані у Непалі, Пакистані, Південному Судані та Тунісі – тих країн, які перебувають у військових конфліктах за тих чи інших обставин.

У вересні 2016 року у відповідь на постійні напади та переслідування журналістів і медіа працівників, зокрема в умовах збройного конфлікту, Рада ООН з прав людини прийняла Резолюцію «Про захист журналістів», що «... одразу була високо оцінена у середовищі правозахисників за її революційний характер» [49].

У документі члени ради наголосили, що «... необхідно гарантувати безпечні умови для роботи журналістів, а також закликали уряди країн світу провести ретельні незалежні розслідування вбивств і випадків насильства проти представників ЗМІ» [49].

Прийняття резолюції схвально оцінив Міжнародний інститут преси – це глобальна мережа редакторів, керівників ЗМІ та провідних журналістів,

які «... поділяють спільну відданість якісній незалежній журналістиці. Ця організація підтримує умови, які дозволяють журналістиці виконувати свою суспільну функцію, найважливішою в яких є здатність ЗМІ працювати без втручання та без страху помсти» [49].

У своїй заяві експерти організації зазначили, що «... безпека роботи журналістів важлива для забезпечення права громадян усіх країн на отримання інформації» [49].

У документі наголошується на необхідності створення та підтримання безпечного середовища для здійснення журналістської діяльності на засадах [49]:

- незалежності;
- свободи від неправомірного втручання.

Державам запропоновано розробити та імплементувати стратегії по боротьбі з безкарністю за напади та акти насилля по відношенню до журналістів. Національні законодавчі акти не повинні обмежувати журналістів та працівників медіа у здійсненні їх професійних функцій. Крім того, державам слід гарантувати, щоб заходи боротьби з тероризмом та підтримання національної безпеки відповідали їх зобов'язанням за міжнародним правом та не завдавали невинуватим чи надмірну шкоду діяльності та безпеці журналістів. Вперше від держав вимагається негайно та безумовно звільнити журналістів і працівників медіа, що стали жертвами самовільних затримань чи арештів, та не перешкоджати використанню журналістами засобів шифрування і анонімізації [49].

У рамках Ради Європи також були ухвалені інші нормативно-правові акти.

Так, Декларація (2014) та Рекомендація (2016) Комітету Міністрів про захист журналістики та безпеку журналістів та інших працівників медіа – «... була прийнята у зв'язку з тим, що журналістів та інших медіа учасників в Європі все більше переслідують, залякують, позбавляють свободи, нападають фізично й навіть убивають через їхню розслідувальну роботу,

погляди чи репортажі. Ці порушення та злочини часто супроводжуються недостатніми зусиллями притягнути винних до відповідальності з боку державних органів, що призводить до культури безкарності» [49].

Декларація (1996) та Рекомендація (1996) Комітету Міністрів про захист журналістів в умовах конфліктів і тиску – говорить, що «... в демократичному суспільстві свобода ЗМІ та вільне й безперешкодне здійснення журналістами їхніх функцій важливе, зокрема, для інформування громадськості, вільного формування й вираження думок та ідей, а також для перевірки діяльності органів державної влади. рекомендує державам учасницям:

1) керуватися в своїй діяльності та політиці основними принципами, що стосуються захисту журналістів, котрі працюють за умов конфліктів і тиску, викладеними в Додатку до цієї Рекомендації, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів;

2) широко розповсюдити цю Рекомендацію, зокрема, довести її до відома ЗМІ, журналістів і професійних організацій, а також до органів державної влади і їх службовців - як цивільних, так і військових» [49].

Резолюція Свобода преси і умови роботи журналістів у зонах конфліктів від 2005 року – парламентська асамблея Ради Європи нагадує про «... важливість свободи слова та інформації в ЗМІ для демократичного суспільства та кожної окремої особи. Вона є ключовою цінністю, що гарантується в Європі Європейською конвенцією з прав людини. Ситуація війни чи конфлікту не зменшує значення адекватного розповсюдження інформації за допомогою ЗМІ, натомість вона підвищує цінність такої інформації» [50].

Згадуючи Декларацію Комітету міністрів і Рекомендацію № R(96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску», Асамблея закликає усіх держав-членів і держав-спостерігачів повністю дотримуватися їх, зокрема [49]:

1. поважати право на свободу слова та інформації;
2. утримуватися від обмеження використання засобів зв'язку, таких як стаціонарні і мобільні телефони, супутникові телефони і засоби радіозв'язку;
3. доручити військовим і поліцейським силам здійснювати захист журналістів і допомагати їм;
4. сприяти доступу до територій призначення, видаючи журналістам потрібні візи й інші дорожні документи;
5. поважати конфіденційність джерел журналістів.

Асамблея закликає усі країни-члени та країни-спостерігачі Ради Європи [49]:

1. гарантувати безпечні умови роботи журналістів на їх територіях;
2. розслідувати всі випадки насильства чи летальні випадки за участю журналістів, які трапляються на їхніх територіях, а також ті, що трапляються за їх межами, але до яких причетні їхні збройні сили, включаючи випадки «дружнього вогню».

Резолюція про захист безпеки журналістів та свобода медіа в Європі – «Парламентська асамблея повторно відзначає важливість свободи медіа для демократії. Медіа створюють громадський простір для поширення інформації та висловлення поглядів» [49].

Таким чином, свобода медіа є важливим показником демократії, політичних свобод та верховенства права в країні чи регіоні. Будь-яке посягання на медіа та журналістів є посяганням на демократичне суспільство. Відповідно до даної Резолюції Асамблея наполегливо закликає держави-учасниці активізувати як на національному, так і багатосторонньому рівнях, зусилля, спрямовані на забезпечення дотримання прав людини на свободу слова та на отримання інформації, так само як і на захист життя, свободи та безпеки тих, хто працює у медіа та співпрацює з ними. Демократія та захист прав людини залежать від свободи медіа [49].

Варто зазначити, що саме в цій Резолюції є згадка і про події в Україні 2013-2014 рр., Революцію Гідності. Звучить вона наступним чином: « події у Києві на Майдані Незалежності в лютому 2014 року, Асамблея засуджує цілеспрямовані напади міліції або сил безпеки, що ймовірно мали місце, із застосуванням фізичної сили, на журналістів, які висвітлювали демонстрації та інші акції вияву громадського протесту. Асамблея також занепокоєна звинуваченнями у цілеспрямованих нападах із застосуванням фізичної сили на журналістів під час подій навколо парку Гезі (GeziPark) у Стамбулі у травні та червні 2013 року. Тому Асамблея закликає провести повне судове розслідування цих нападів та нагадує державам-членам про їхні відповідні зобов'язання згідно з Європейською конвенцією з прав людини» [49].

При розгляді цієї резолюції Асамблея пропонує: «... національним парламентам проводити щорічні публічні дебати (слухання, комітетські зустрічі чи пленарні засідання) за участі об'єднань журналістів та медіа щодо стану свободи медіа в їхніх країнах. Комісару з прав людини звернути особливу увагу на ситуацію зі свободою медіа в усіх зонах конфлікту в Європі, особливо усхідній Україні» [49].

Не даремно послідували Асамблеєю такі рекомендації, адже у 2014 році, росія анексувала Луганську, Донецьку області, а також АРК. Тому світ висловив глибоке занепокоєння, щодо такої ситуації, адже це порушує право на свободу слова в демократичному суспільстві [49].

Отже, проаналізувавши вище згадані нормативні документи, що регулюють питання свободи слова в Європі та тих країн, котрі приєдналися та ратифікували в себе такі резолюції – вони є ключовими, адже захищають права. Проте, все залежить від кожної держави-учасниці, тому що такі документи всю відповідальність покладають на законодавство держав-учасниць. Однак більшість урядів все-таки надають перевагу здійсненню своїх обов'язків таємно.

Навіть демократичні уряди хотіли б проводити більшу частину своєї діяльності подалі від очей громадськості. І уряди можуть знайти причини для

збереження таємності – інтереси національної безпеки, громадського порядку і широкий суспільний інтерес – ось декілька прикладів. Дуже часто уряди ставляться до офіційної інформації більше як до своєї власності, ніж до того, що вони одержують або зберігають від імені народу [50].

Тому ЄС розробив низку міжнародних принципів, щоб встановити стандарти, на основі яких будь-хто може визначити чи насправді закони його країни дозволяють мати доступ до офіційної інформації. Вони ясно і точно викладають способи, за допомогою яких уряди можуть досягти максимуму відкритості відповідно до найкращих міжнародних стандартів і практики. «Ці принципи є дуже важливими, однак спиратися тільки на них недостатньо. Вони мають використовуватися громадськими діячами, правниками, обраними представниками і державними посадовими особами. Вони потребують застосування в особливих обставинах, які постають перед кожним суспільством, людьми, які розуміють їхню важливість і використовують їх для прозорості діяльності уряду» [50].

Розглянемо ці принципи, які розглянули багато вчених у лабораторії законодавчих ініціатив.

Принцип 1. Максимальне оприлюднення. Принцип максимального оприлюднення встановлює презумпцію, яка полягає в тому, що вся інформація, яку зберігають державні органи влади, підлягає оприлюдненню, і що цю презумпцію може бути подолано тільки в дуже обмеженому числі випадків. Цей принцип містить основне логічне обґрунтування, яке лежить в основі самої концепції свободи інформації. В ідеалі він повинен бути передбаченим в Конституції для того, щоб чітко визначити, що доступ до офіційної інформації є основним правом.

Основною метою законодавства повинно бути впровадження максимального оприлюднення у практику [50].

«Публічні органи мають обов'язок оприлюднювати інформацію, і кожний член суспільства має кореспондуюче право отримувати інформацію. Кожний, хто перебуває на території країни, повинен отримувати користь від

цього права. Використання цього права не повинно вимагати від осіб демонстрування особливого інтересу до цієї інформації. Якщо державна влада намагається заборонити доступ до інформації, вона повинна нести тягар доведення щодо обґрунтування відмови на кожному етапі розгляду справи. Інакше кажучи, державна влада повинна довести, що інформація, яку вона бажає приховати, підпадає під сферу обмеженого режиму винятків, який деталізовано нижче» [50].

Принцип 2. Обов'язок оприлюднення. Публічні органи повинні оприлюднювати ключову інформацію. Свобода інформації передбачає не лише те, що публічні органи обробляють інформаційні запити, але також і те, що вони оприлюднюють і широко розповсюджують документи, які мають важливе значення для громадськості, за винятком обґрунтованих обмежень, зумовлених станом ресурсів чи обсягом компетенції. Яку саме інформацію має бути оприлюднено залежить від того органу, який здійснює оприлюднення. Закон повинен встановлювати як загальний обов'язок оприлюднювати інформацію, так і основні категорії інформації, що підлягають оприлюдненню [50].

Публічні органи повинні принаймні бути зобов'язаними оприлюднювати наступні категорії інформації [50]:

- оперативна інформація про те, як публічний орган функціонує, включаючи його витрати, цілі, перевірену звітність, стандарти, досягнення тощо, особливо якщо орган надає безпосередні послуги суспільству;
- інформація про будь-які запити, скарги чи інші безпосередні дії, які члени суспільства можуть здійснити по відношенню до цього публічного органу;
- інструкції стосовно процедур, за допомогою яких члени суспільства можуть взяти участь у формулюванні та реалізації політики чи внести законодавчі пропозиції;
- типи інформації, якими володіє ця інституція, і форма, в якій ця інформація зберігається;

- зміст будь-яких адміністративних чи політичних рішень, що впливають на суспільство, разом з причинами прийняття подібних рішень і матеріалами щодо обґрунтування їхньої необхідності.

Принцип 3. Стимулювання відкритого уряду. Публічні органи повинні відкрито сприяти відкритості уряду. Інформування громадян про їхні права і сприяння культурі відкритості уряду є важливим при реалізації законодавства про свободу інформації [50].

«Адже досвід різних країн показує, що державна служба, яка ігнорує законодавчі приписи, може підривати навіть найбільш прогресивне законодавство. Ось чому стимулююча урядову відкритість діяльність є основним компонентом режиму свободи інформації. Це та ділянка, де безпосередня діяльність може змінюватися від країни до країни, залежно від таких чинників, як спосіб організації державної служби, основні обмеження свободи оприлюднення інформації, рівень освіченості і ступінь обізнаності суспільства в цілому» [50].

Отже, закон повинен вимагати, щоб відповідні ресурси і увагу було приділено сприянню реалізації цілей законодавства. Саме цей принцип також має в собі два елементи [50]:

- громадську освіту – як мінімум, законодавство повинно передбачати проведення громадської освіти й поширення відомостей стосовно права на доступ до інформації, визначати сферу відкритої для ознайомлення інформації і способи, якими це право може бути реалізоване. У країнах, де розповсюдження газет чи освіченість населення знаходиться на низькому рівні, телерадіомовлення є особливо важливим засобом для поширення інформації й освіти. Повинні бути вивчені також інші творчі альтернативи, зокрема такі, як місцеві збори чи пересувні кінозали. В ідеалі подібні види діяльності повинні здійснюватися як окремими публічними органами, так і спеціально створеними і відповідно фінансованими державними службами;

- закріплення культури офіційної таємниці – Закон повинен

забезпечувати певні механізми для формування культури забезпечення урядової таємниці. Це повинно включати тренінги зі свободи інформації для службовців. Такі тренінги повинні стосуватися: розуміння важливості і меж свободи інформації; процесуальних механізмів доступу до інформації, ефективного зберігання документів; усвідомлення меж захисту інформаторів та визначення видів інформації, яку відповідні інституції зобов'язані оприлюднювати.

Принцип 4. Обмежена сфера винятків. Винятки повинні бути ясними, описуватися вузько і підлягати суворій перевірці стосовно категорій “шкоди” і “суспільних інтересів”. Усі індивідуальні запити щодо отримання інформації від публічних органів повинні прийматися, якщо публічні органи не зможуть довести, що ця інформація підпадає під дію обмеженого режиму винятків. Відмова оприлюднити інформацію є невинуватною, якщо публічні організації не можуть показати, що інформація пройшла суворий трискладовий тест [50].

«Жоден публічний орган не повинен повністю виключатися з під дії закону, навіть якщо більшість його функцій потрапляє в зону винятків. Це положення має застосовуватися до всіх гілок влади (виконавчої, законодавчої і судової), так само як і до всіх державних функцій (включаючи, наприклад, функції органів безпеки і оборони). Нерозголошення інформації повинно ґрунтуватися на послідовному розгляді всіх належних обставин конкретної справи» [50].

Обмеження, метою яких є захист уряду від перешкод у діяльності або приховування правопорушень, не можуть бути виправданими.

Принцип 5. Процедура сприяння доступу. Запити стосовно надання інформації повинні опрацьовуватися швидко і справедливо, а також має бути доступним незалежний перегляд відмов [50].

Процес прийняття рішень стосовно інформаційних запитів повинен здійснюватися на трьох різних рівнях [50]:

1. На рівні публічного органу;

2. Оскарження до незалежного адміністративного органу;
3. Оскарження в суді. Там, де це необхідно, повинні бути передбачені заходи, спрямовані на гарантування повного доступу до інформації для окремих груп, зокрема тих, хто не може читати або писати, спілкуватися мовою документів, хто страждає від каліцтва, наприклад, сліпоти.

«Від усіх публічних органів повинно вимагатись встановлення відкритих та доступних внутрішніх систем для забезпечення права громадськості отримувати інформацію. Загалом, органи повинні призначити певну особу, яка відповідає б за обробку інформаційних запитів відповідно до закону» [50].

«Від публічних органів повинно також вимагатись сприяння тим прохачам, чиї запити пов'язані з вже опублікованою інформацією, або є нечіткими, надмірно широкими чи такими, що потребують переформулювання. З іншого боку, публічні органи повинні мати можливість відкинути незначні чи сутяжницькі запити. Публічні органи не повинні надавати особам інформацію, яка міститься в уже оприлюднених джерелах, але вони повинні спрямувати прохача до джерел такої інформації» [50].

Закон повинен передбачати суворі обмеження в часі щодо обробки запитів і вимагати, щоб будь-які відмови супроводжувалися письмово викладеним обґрунтуванням причин відмови.

Принцип 6. Вартість. Вартість отримання доступу до інформації, що знаходиться у розпорядженні публічних органів, не повинна бути настільки високою, щоб стримувати потенційних заявників. Це обумовлене тим, що основною метою законів про свободу інформації є сприяння відкритому доступу до інформації. Встановлено, що довгострокові вигоди від режиму відкритості завжди переважають витрати. Досвід значної кількості країн свідчить, що плата за доступ до інформації не є ефективним засобом компенсації витрат на забезпечення режиму свободи інформації [50].

«У світі існують різні системи гарантій того, що вартість доступу не

стримує подання інформаційних запитів. У деяких законодавчих системах використовується подвійний механізм оплати, який складається з основної фіксованої плати за кожний запит і диференційованої плати (залежної від вартості знаходження та надання інформації). Остання може або не стягуватись, або бути значно зменшеною у випадку запитів щодо одержання персональної інформації, а також запитів в інтересах громадськості (наприклад, якщо мета запиту пов'язана із журналістською публікацією). У деяких системах вища плата за комерційні запити фактично субсидує запити, що стосуються інтересів громадськості» [50].

Принцип 7. Відкриті засідання. Засідання публічних органів повинні бути відкритими для громадськості. Свобода інформації включає право громадськості знати, що уряд робить від його імені, і брати участь у процесі прийняття рішень. Ось чому законодавство про свободу інформації повинно встановлювати презумпцію, згідно з якою всі засідання органів управління є відкритими для громадськості [50].

Термін «управління» в цьому контексті в першу чергу «... стосується використання повноважень щодо прийняття рішень. Отже, органи, які лише дають поради, цим терміном не охоплюються. Політичні органи (зустрічі членів однієї партії) не вважаються інститутами управління» [50].

З іншого боку, засідання виборних органів і їх комітетів, рад з планування чи районування, рад державних чи освітніх установ, а також державних агенцій індустріального розвитку повинні бути включеними до нього.

Термін «засідання» у цьому контексті в першу чергу стосується «... формальних засідань, що мають офіційний статус і скликаються публічними органами з метою вирішення громадських справ. Чинниками, що визначають яке засідання є формальним, є умови необхідності наявності кворуму або вимоги застосування певних процедурних правил. Повідомлення про засідання необхідне, якщо громадськість повинна мати справжню можливість брати в ньому участь» [50].

Отже, закон повинен вимагати, щоб відповідні повідомлення про засідання були поширені заздалегідь.

Засідання може бути закритим, але тільки у відповідності до встановлених процедур і лише там, де для цього є відповідні причини. Будь-яке рішення про закритість засідання само по собі має бути відкритим для громадськості. Підстави для запровадження режиму закритого засідання можуть бути ширшими, ніж перелік винятків з обов'язку оприлюднення, але вони не повинні бути необмеженими. Прийнятними причинами для запровадження режиму закритих засідань можуть, за відповідних обставин, бути: інтереси охорони громадського здоров'я і безпеки, правопорядок чи розслідування, службові чи особисті справи, приватність, комерційні справи, інтереси національної безпеки [50].

Принцип 8. Оприлюднення має перевагу. Закони, які суперечать принципу максимального оприлюднення, повинні бути змінені або скасовані. Закон про свободу інформації повинен вимагати, щоб інше чинне законодавство тлумачилося в якомога більшій відповідності до його приписів. Там, де це неможливо, законодавство, що містить положення про публічну інформацію, повинно підкорятися дії принципів, передбачених законами про свободу інформації [50].

«Перелік винятків, передбачених законом про свободу інформації, повинен бути вичерпним, і інші закони не повинні дозволяти його розширення. Зокрема, закони про таємницю не повинні вважати незаконними дії посадових осіб щодо розголошення інформації, яку вони повинні були оприлюднити відповідно до вимог закону про свободу інформації» [50].

У перспективі, усі закони повинні бути приведені у відповідність до принципів, що лежать в основі законодавства про свободу інформації. Посадові особи повинні бути також захищеними від санкцій, якщо вони обґрунтовано і добросовісно розкрили інформацію у відповідь на запит, навіть якщо пізніше виявиться, що така інформація не підлягала оприлюдненню. В іншому випадку, культура таємності, яка нині охоплює

багато урядових органів, буде й надалі підтримуватися посадовими особами, які можуть бути надмірно обережними стосовно запитів про інформацію, уникаючи будь-якого персонального ризику [50].

Принцип 9. Захист інформаторів. Особи, які передають інформацію про правопорушення (інформатори), повинні бути захищеними. Особи повинні бути захищеними від будь-яких юридичних, адміністративних або інших службових санкцій, пов'язаних з фактами розкриття інформації про правопорушення [50].

Термін «правопорушення» у цьому контексті включає «... вчинення злочину, невиконання юридичного обов'язку, судову помилку, корупцію чи шахрайство, серйозне неналежне управління з боку публічного органу. Воно також включає істотну загрозу здоров'ю, безпеці чи довкіллю, незалежно від того чи пов'язані вони з особистим правопорушенням, чи ні. Інформаторам повинен надаватися захист у випадку, якщо вони діяли добросовісно та на основі обґрунтованого переконання, що надана ними інформація була за своєю суттю викривальною і стосувалася доказів про правопорушення. Такий захист повинен надаватися навіть у випадку, що таке розкриття інформації є порушенням правового або службового обов'язку» [50].

У деяких країнах захист інформаторів є стандартною умовою, що передбачається при встановленні обов'язку передачі інформації певним особам чи наглядовим органам. Хоча такий порядок виглядає переконливим, проте інформаторам повинен надаватися захист і в тих випадках, коли цього вимагають суспільні інтереси, наприклад, у випадку передачі інформації іншим особам або навіть засобам масової інформації [50].

Термін «суспільні інтереси» в цьому контексті може включати «... ситуації, де користь від оприлюднення перевищує шкоду, а також ситуації, де альтернативні засоби розповсюдження інформації є необхідними для захисту основних інтересів. Таке положення може бути застосованим у ситуаціях, коли інформатори потребують захисту від розправи, або коли існує виключно серйозна причина для розповсюдження інформації (загроза

громадському здоров'ю чи безпеці, ризик того, що в іншому випадку, докази стосовно вчинених правопорушень будуть приховані або знищені)» [50].

Проаналізувавши міжнародні документи, та принципи з якими підходять останні до захисту свобода слова можна зробити висновок, що Україні – як демократичні державі слід неухильно дотримуватись цих принципів при прийнятті законодавчих документів, скільки саме втілення принципів у документи буде якісним фундаментом для захисту прав громадянина права на свободу слова, і як наслідок розвитку демократичного суспільства.

Разом з тим, хочемо звернути увагу, що європейський напрямок говорить про науку, а саме, розкриття наукових можливостей для людей, адже знаємо, що: «Інтелектуали – це цвіт будь-якої нації», і відповідно, саме такі особи здатні створювати громадянське суспільство в Україні» [50].

### **3.2. Судова статистика та практика питань, що стосуються свободи слова.**

Термін «статистика» «...походить від латинського «status», що означає положення, стан явищ. Від кореня цього слова виникли слова «stato» (державна), «statista» (статистик, знавець держави), «statistiks» (статистика певна сума знань, зведень про державу). Цей термін існує століття, хоч зміст його неодноразово змінювався. У науковій літературі словом «статистика» користуються з XVIII ст. за змістом як державознавство. Проте статистика почала свій розвиток значно раніше – в середині XVII ст.» [51].

Нині термін «статистика» використовують у кількох значеннях [51]:

- процес збирання, зберігання і оброблення даних про масові суспільні явища, тобто галузь практичної діяльності, спрямованої на одержання, оброблення, аналіз і видання масових даних про явища і процеси суспільного життя;

- це наука, яка вивчає величину, розміри і кількісну сторону масових суспільних явищ у нерозривному зв'язку з якісною стороною цих явищ, з їх

соціально-економічним змістом.

Статистична теорія являє собою загальне вчення про розміри суспільних явищ і статистичних показників, які їх характеризують. Вона включає також вивчення зв'язків між статистичними показниками розвитку, змін змісту і форми статистичних показників [51].

Для того, щоб нам вірно розкрити та зрозуміти статистичні дані судів, що стосуються свободи слова – для початку дамо визначення поняттю «статистика» – самостійна суспільна наука. Вона вивчає кількісну сторону масових суспільних явищ у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною. Статистика вивчає кількісну сторону суспільного виробництва в єдності виробничих сил і виробничих відносин, а також явищ культурного і політичного життя суспільства. Вона вивчає вплив природних і технічних факторів на кількісні зміни суспільного життя та вплив розвитку суспільного виробництва на природні умови життя суспільства.

«Судова статистика – є важливим інструментом, який дозволяє оцінити роботу як судової системи загалом, так і кожного конкретного суду. Проте, в Україні система збору такої статистики залишається складною та заплутаною. Ми розібрались, яка судова статистика збирається та де її шукати» [51].

Перш за все, не існує єдиного акту, на підставі якого формуються статистичні відомості. Так само не існує єдиного стандарту того, кому і в який термін ці дані подаються. Єдине, що є спільним для всіх звітів – судова статистика розраховується автоматизованою системою документообігу суду та подається в електронній формі. Квартальні звіти судів першої інстанції та апеляційних судів допомагають зрозуміти кількість заяв, що надійшли до суду, як довго суд їх розглядав та які рішення виносив. Річні ж звіти дозволяють оцінити ефективність роботи суду за різними категоріями справ [51].

«Окремо збирається інформація щодо сплати судового збору. Також формуються звіти щодо осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності,

склад засуджених та про неповнолітніх засуджених. Окрема форма звіту передбачена для розгляду справ про адміністративні правопорушення» [51].

Суди першої інстанції подають звіти через територіальні управління Державної судової адміністрації (ДСА), які ці дані додатково узагальнюють. В той же час, суди апеляційної інстанції надсилають їх одразу до ДСА, яка так само займається узагальненням отриманої інформації. Варто зазначити, що Верховний Суд та ВАКС самостійно визначають форми статистичної звітності та публікують їх одразу на власних сайтах [51].

Справи про захист честі, гідності та свободу слова та ділової репутації (дифамаційні справи) завжди привертали до себе увагу громадськості та ЗМІ [51].

«З одного боку, дифамаційний позов – чи не єдиний спосіб «відбілити своє ім'я» від несправедливих нападок, а з іншого – інструмент впливових осіб у боротьбі з тими, хто викриває їхню, скажімо, не зовсім етичну діяльність. В таких справах все у руках суддів, які можуть визнати поширену інформацію недостовірною, зобов'язати спростувати чи видалити її, а також відшкодувати моральну шкоду особі, чия честь та гідність було принижено» [51].

«Вирішуючи спір, судді повинні відмежовувати оціночні судження (суб'єктивні судження, оцінку дій, критику чи інші висловлювання, які не містять фактичних даних) від фактичних тверджень (інформації про події, речі чи явища, які можна перевірити). Фактичні твердження слід розділяти на правдиві, тобто ті, які відповідають дійсності, та недостовірні. І тільки недостовірні твердження можуть бути спростовані. При цьому судді повинні застосовувати практику ЄСПЛ, яка вимагає враховувати, що межа критики публічних осіб є набагато ширшою ніж до інших осіб, а також чи є поширена інформація необхідною для розвитку суспільної дискусії» [51].

Свобода слова, згідно з практикою ЄСПЛ, підлягає захисту навіть у випадках, коли те, в чому звинувачували особу, виявиться неправдивим. Але тільки тоді, коли журналіст діяв добросовісно, коли він мав достатнє

фактичне підґрунтя вважати, що поширює правдиву інформацію, попередньо перевіряв інформацію доступними засобами. Суд також враховує мету: поширена інформація спрямована на образу особи чи на викриття незаконних дій, розвитку суспільної дискусії навколо чутливої теми? Інколи межа у такій категорії справ дуже тонка [51].

«Все це вимагає не просто оцінки доказів і застосування законодавства, а вивчення природи інформації та глибокого аналізу висловлювань, чого судді деколи, на жаль, не роблять. Як наслідок, суд може зобов'язати спростувати всю журналістську статтю чи заблокувати вебсайт, а не конкретну сторінку з інформацією. Такі рішення викликають багато запитань не тільки у юридичної спільноти, а й у громадськості, та фактично сприймаються як прояви цензури. Це підриває довіру до суду як незалежного та неупередженого органу, що покликаний захищати право громадян на свободу слова» [51].

Дифамаційні справи є доволі поширеними. Українські суди щороку розглядають більше тисячі таких справ. В нашому дослідженні ми розглянемо найрезонансніші справи за останні 2-3 роки, в яких відомі особи намагались під приводом захисту своєї честі спростувати оціночні судження чи правдиву інформацію, які вважали негативними щодо них.

На прикладі цих справ спробуємо простежити основні тенденції розвитку судової практики, а також загрозу свободі слова. Розглянемо спочатку декілька резонансних справ сучасності, щодо порушення свободи слова, а тоді наведе саму статистику по Україні.

Всім відома справа мера-розбійника проти президента Зеленського. Справа стосувалась висловлювань Президента під час пресконференції за підсумками року перебування на посаді. На одне з питань журналіста В. Зеленський відповів: «Я не можу говорити про мера Черкас. Я не знаю навіть, як говорити, коли міський голова має 19 кримінальних проваджень. Хто це? Я за один стіл з такими бандитами не сяду. Його обрали, це народ. Це право народу України. Будь ласка, обирайте бандитів, якщо хочете» [57].

Проте суди визнали такі висловлювання про мера оціночними судженнями: «... оспорювана інформація є лише критикою, оцінкою дій, припущеннями, особистою думкою особи, що її висловлює, а тому не може бути перевірена на предмет її відповідності дійсності» [57].

Вирішуючи чим є висловлювання про «бандита» суд дотримувався підходу Верховного Суду, який визнавав такі фрази оціночними судженнями й в інших справах: «мажор бандит» (справа № 460/85/15-ц) «організований бандит» (справа № 725/5585/16-ц). тобто, як бачимо суд не встанови порушення свободи слова [57].

Інша справа – Леоніда Черновецького – колишнього мера Києва до журналіста видання «Наші гроші» Юрія Ніколова. Політик вимагав 1 млн грн відшкодування моральної шкоди та спростування висловлювання «Три роки кожен божий день кияни будуть платити пронириливим баригам за те, що Геніальна прокуратура за цей час так і не змогла довести очевидний факт злочинського розпилу в 2009 році Черновецьким і Юрою Єнакіївським» [57].

Суди всіх інстанцій визнали цю фразу оціночним судженням: «Спірне висловлювання не може бути визнано таким, що містить фактичне твердження про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та спрямоване на приниження честі, гідності і ділової репутації позивача. Вислів «злочинський розпил» не має фактичної основи, а має абстрактний, не конкретний характер. На відміну від фактів, які розуміються чітко, однозначно і не вимагають додаткових пояснень, оціночні судження допускають широке коло значень, які залежать від рівня знань та здатності особи до аналізу інформації. Фраза «злочинський розпил» носить оціночний характер. Очевидно, що розпил не може бути «злочинським» в прямому значенні цього слова, а, відтак, «злочинський розпил» не може бути фізично здійснений людиною, оскільки «злочинський розпил» не існує у світі фізичних речей. Способи використання слів в переносних значеннях безумовно не є фактом – а є оціночним судженням» [57].

Наступна справа – справа працівника СБУ Павла Демчина до журналіста Віталія Шабуніна. Позивач просив суди визнати недостовірною поширену у мережі Facebook інформацію: «Павло Демчина перший заступник Голови СБУ (керівник управління «К») ховає дорогий будинок під Києвом, чотири іномарки (дві понад \$ 100000 кожна) і ще купу різної нерухомості»; «В паперовій декларації (за брехню в якій в тюрму не саджали) Демчина все це вказати забув»; «Основне його завдання в СБУ – «кошмарить комерсов» (як вони це самі називають) в інтересах друзів Президента», «Попри мізерні офіційні статки Павла Демчини, посправжньому безбідне життя веде матір трьох дітей генерал-майора 35- річна гр. К.» [57].

Суди визнали такі висловлювання оціночними судженнями та навіть звернули увагу на наявність суспільного інтересу до Павла Демчини як публічної особи. Верховний Суд також зауважив, що «... така оцінка є вираженням суб'єктивної думки відповідача, фактично коментарем на відеосюжет, підготовлений журналістами ГО «Громадське телебачення», тобто є не твердженням, висловленим особисто ОСОБА\_2 про факт, а є оцінкою отриманої інформації та власними висновками від цієї інформації. Такі висновки не можуть бути ані спростовані, ані підтвержені, а тому не можуть бути предметом спору» [57].

Ще однією гучною справою проти журналістів-розслідувачів стала справа № 758/2931/19. У ній Ігор Гладковський – син першого екзамсекретаря РНБО Олега Гладковського, вимагав визнати недостовірною і спростувати інформацію із сюжету «Друзі Президента крадуть на оборонці (секретні переписки)», в якому йшлося про схеми розкрадання коштів в оборонній сфері» [57].

Своїм рішенням Подільський районний суд м. Києва визнав недостовірною всю інформацію, викладену у сюжеті, що суперечить чинному законодавству. Адже частина висловів містить правдиву інформацію (наприклад, «член Ради Нацбезпеки Олег Гладковський»), інша є

оціночними судженнями («обидва Гладковських... були далекими від оборонної теми») або взагалі не стосуються позивача. Такі категорії інформації не можуть бути визнані недостовірними. Крім того, суд першої інстанції зобов'язав журналістів поширити спростування: «...була поширена недостовірна інформація про причетність Гладковського Ігоря Олеговича, як організатора схеми вимивання сотен мільйонів гривень з українського Укроборонного комплексу...» [57].

При цьому саме таких тверджень (наприклад, Ігор Гладковський – організатор схеми) в оскаржуваному сюжеті не було. Не можна спростувати «враження» про особу, яке склалось у позивача чи у когось із глядачів відеосюжету, адже логічно, що вони можуть відрізнитись. «Спростуванню підлягає конкретна фактична інформація – фрази, висловлювання, які були поширені певними особами. Але у цій справі суд першої інстанції зобов'язав журналістів спростувати сконструйовані позивачем висновки про нього самого» [57].

Справа Андрія Портнова проти Генерально прокуратури України та Міністерства закордонних справ. «26 лютого 2020 року Верховний Суд ухвалив постанову у справі № 757/42/19-ц за позовом Андрія Портнова до Міністерства закордонних справ і Генеральної прокуратури та підтримав рішення судів нижчих інстанцій про визнання недостовірною інформації у кількох листах Посольства України в Канаді до Департаменту закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади» [54].

Ці листи були підготовлені на підставі інформації, наданої Генеральною прокуратурою. У них вказувалось, що «...проводяться два розслідування, пов'язані з Портновим А.В.: він підозрюється у...» [54] та що він може бути притягнутий до відповідальності й тому Генеральна прокуратура «...продовжує вважати, що ім'я пана Портнова Андрія Володимировича повинно залишатися у Списках до Положень про заморожування активів корумпованих іноземних посадових осіб...» [54].

Портнов виграв усі три інстанції, довівши, що на той момент він не мав

статусу підозрюваного, а отже поширена про нього інформація є недостовірною [54].

Вище ми розглянули резонансні справи, що стосувались свободи слова, свободи вираження поглядів на національному рівні. Вважаємо, що не буде зайвим також вказати справу Європейського суду з прав людини – міжнаціональна інституція, яка розглядає справи стосовно недотримання прав за зверненнями від громадян, недержавних структур. Відповідачем завжди виступає держава. Притягнення до відповідальності особи не передбачається.

Принципи Європейського суду з прав людини базуються на нормах Європейської конвенції про захист прав людини, прийнятої 1950 р. Заяви приймаються проти країн, які ратифікували конвенцію [54].

Отже, розглянемо справи, які приймав ЄСПЛ відносно України щодо порушення прав на вираження свободи вираження поглядів, свободи слова.

Європейський суд з прав людини 12 січня 2017 року ухвалив рішення у справі «Ликін проти України», у якому визнав порушення статті

10 Конвенції, що гарантує свободу вираження поглядів. Заявником у справі був Володимир Ликін, який у 2007 році очолював місцевий осередок Партії регіонів у Шахтарську [53].

Обставини справи: «У січні 2007 року на місцевих партійних зборах пан Ликін зачитав лист-звернення від жителів одного із сіл району щодо діяльності заступника голови Шахтарського районного виконавчого комітету, пана Г.Ш.. Зокрема, лист містив скарги на перевищення службових повноважень, погане управління та привласнення комунальної власності. Звернення містило 11 підписів без зазначення повних імен авторів. Прочитавши листа на цих зборах, пан Ликін висловив також особисте незадоволення публічною діяльністю пана Г.Ш. Його підтримали деякі інші учасники зборів, один з яких заявив, що є співавтором листа. Після цього слово було надано панові Г.Ш., який оспорював зазначені звинувачення як неправдиві та необґрунтовані» [53].

У лютому 2007 року пан Г.Ш. подав позов про дифамацію проти пана Ликіна. Суди усіх інстанцій задовольнили вимоги пана Г.Ш. та зобов'язали пана Ликіна сплатити моральну компенсацію у розмірі 200 грн. Зокрема, у своєму рішенні національні суди взяли до уваги, що зачитаний лист був анонімний і заявник не перевіряв зачитану інформацію [53].

Рішення ЄСПЛ: «Перш за все, Суд зазначив, що ухвалені рішення проти пана Ликіна безперечно становлять втручання у його право на висловлювання, гарантоване статтею 10 Конвенції. Таке втручання було передбачене законом та переслідувало законну мету, неочевидною була лише його необхідність у демократичному суспільстві» [53].

Відповідно до тесту, за яким визначається необхідність втручання, Суд аналізує нагальну суспільну потребу, пропорційність та доречність і достатність обґрунтування цього втручання з боку національних органів. Суд підкреслив, що втручання потрібно оцінювати в цілому, враховуючи статус позивача і відповідача, зміст критичних коментарів, контекст та спосіб, у який вони були оприлюднені [53].

ЄСПЛ підкреслив, що «... свобода висловлювання є особливо важливою для обраних представників народу, які його представляють, привертають увагу до його турбот та захищають його інтереси. Тому політичні висловлювання обмежені дуже вузьким колом заборон. У цьому контексті політик має право на захист репутації, але це право треба зважувати проти інтересів вільного обговорення політичних питань» [53].

Суд наголосив, що висловлювання у справі стосувалось саме офіційної діяльності місцевого політика. Хоча це висловлювання не було створене самим позивачем, але він свідомо і з власної волі надав його авторам засіб вираження своїх поглядів. Важливим є вирішення питання про те, чи таке висловлювання було справедливим коментарем щодо питань суспільного інтересу чи безпідставною образою. Необхідно зважати на те, що політичні образи часто перетікають і на особисту сферу, але цей ризик, пов'язаний із вільним обговоренням ідей, є гарантією демократичності суспільства [53].

«Висловлювання проти пана Г.Ш. були дуже критичними та різкими, але, разом з тим, базувалися на певних правдивих фактах і подіях. Автори листа були засмучені і розгнівані його поведінкою, проте підстав сумніватись у тому, що вони діяли добросовісно, немає. Більше того, листа було прочитано перед відносно невеликою місцевою аудиторією, що була доволі обізнаною щодо фактів. Також він був озвучений у присутності пана Г.Ш., якому було надано слово на зустрічі, а тому він мав можливість розвіяти звинувачення проти нього і представити своє бачення цієї ситуації перед тією ж аудиторією» [53].

Аналіз національних судів, що зводився лише до визначення того, чи позивач перевіряв правдивість фактів, про які йшлося у листі, а також того, чи лист був анонімним, є недостатнім, на думку ЄСПЛ. Національні суди порушили право пана Ликіна на свободу висловлювання, не розглянувши справу з точки зору балансу між правом на захист репутації та свободою політичного висловлювання [53].

Неможливо й оминати закордонну судову практику, зокрема на прикладі Італії. Мова йде про справу Салусті проти Італії, де редактора газети за публікацію про суддю суд притягнув до відповідальності у виді позбавлення волі.

«Заявник, пан Салусті, є італійцем, який народився у 1957 році та проживав в Італії. У 2007 році пан Салусті обіймав посаду головного редактора газети «Ліберо». В лютому цього ж року в зазначеній газеті було опубліковано дві статті, в яких ішлося про те, що 13-річна дівчина була змушена перервати вагітність шляхом аборту під примусом батьків і Дж. С. – судді опіки, який дозволив цю процедуру. Інші засоби масової інформації висвітлювали цю подію як таку, що батьки не примушували дівчину до аборту, таке рішення вона прийняла самостійно. У квітні 2007 року суддя опіки звернувся до суду із заявою про кримінальне правопорушення, вчинене заявником, за результатами розгляду якої було відкрито кримінальне провадження. У січні 2009 року заявника було визнано винним у зв'язку з

його нездатністю як головного редактора газети контролювати інформацію, що надходить для опублікування, зокрема, стосовно описаних вище статей» [55].

Суд призначив заявникові сплатити штраф та відшкодувати судові витрати. За результатами апеляційного оскарження у червні 2011 року покарання було змінено на один рік і два місяці позбавлення волі, а розмір шкоди, яка підлягала відшкодуванню, збільшено втричі. Касаційний суд у вересні 2012 року підтримав законність та обґрунтованість висновків судів попередніх інстанцій, проте надав дозвіл на відбування покарання під домашнім арештом. У грудні 2012 року Президент Італії, посилаючись у своєму рішенні на критику з боку ЄСПЛ щодо характеру покарання журналістів, змінив покарання у виді позбавлення волі заявника на штраф. До цього часу заявник вже перебував під домашнім арештом 21 день [55].

Щодо статистики судової, яка задіяна в питання свободи слова, зазначаємо наступне, що умовах розвитку демократичної держави право на свободу слова посідає чільне місце серед інших прав людини. Протягом багатьох років суспільство російської імперії, а згодом і радянського союзу нехтувало цим правом заради досягнення примарних цілей. Важливо розуміти, що право на свободу слова не є абсолютно необмеженим правом. Можливість вільно виражати свої думки має ґрунтуватися на повазі до людської гідності й ділової репутації та сприяти розвитку громадянського суспільства.

Метою розгляду судових справ, що стосуються спростування недостовірної інформації, є досягнення балансу свободи слова та поваги до людської гідності й ділової репутації у поєднанні із забезпеченням сталого розвитку демократії та державності [55].

У судовій практиці вказаної категорії справ дійсно вбачається непослідовність, суб'єктивізм та перевага врахування обставин справи над конкретними вимогами законодавства. Суди повинні встановити «чи дійсно має місце поширення недостовірної інформації та чи не буде її спростування

надмірним втручанням у право людини на свободу слова» [55].

Інакше кажучи, суди мають у кожному конкретному випадку захисту права на людську гідність чи ділову репутацію враховувати, чи не призведе такий захист до непропорційного обмеження свободи слова, що своєю чергою негативно вплине на розвиток держави.

Під діловою репутацією розуміють «оцінку підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності юридичних осіб, яку здійснюють такі особи, як учасники суспільних відносин (постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1)» [55].

Верховний Суд України у цій постанові також зазначає про те, що «... ділова репутація притаманна не тільки юридичним особам, але й фізичним. Під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків» [55].

У постанові Верховного Суду від 21.01.2021 р. у справі № 910/9397/18 вказано, що «... системний аналіз зазначених норм права з урахуванням релевантної практики ЄСПЛ дає підстави для висновку, що фактичні твердження та оціночні судження є різними поняттями, а розмежування цих термінів лежить в основі захисту права на честь та гідність як особистих немайнових прав. Недостовірною та такою, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи, може бути визнана лише інформація, що є фактичним твердженням, а не оціночним судженням» [55].

Тобто не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати [55].

Таким чином, судова практика у сфері захисту ділової репутації

констатує необхідність першочергового захисту права на свободу слова та привертає увагу до важливості ретельного дослідження обставин справи.

Судова практика у цій сфері досить динамічно змінюється, як, власне, і правові підходи до розв'язання спорів [55].

Провівши огляд судової практики ЄСПЛ та національних судів, можна дійти висновку, що вільна преса – це складова демократичного процесу. Такої думки дотримуються більшість дослідників. Вони відзначають, що свобода слова перш за все стосується, з одного боку, незалежності мас-медіа і їхньої структури у суспільстві, з іншого – велике значення має також самоусвідомлення журналістами метаморфоз культурно-політичного процесу і їхнє ставлення до його трансформації.

Втім, свобода слова в Україні залежить не лише від журналістів та самих ЗМІ, але й від їхніх власників та держави. В цьому і полягає переважна більшість проблем із розвитком свободи слова, і не тільки в Україні.

У судовій практиці Європейського Суду свобода вираження із самого початку посіла окреме і доволі помітне місце, оскільки вона, за висловом Суду, становить «суттєве підґрунтя демократичного суспільства» та «основну умову його прогресу та розвитку кожної особистості» [52].

«Свобода слова і демократія – це нероз'єднуванні два поняття» – вважає експерт з європейського права Станіслав Шевчук [52].

Без існування свободи слова не може бути демократії і навпаки. Вільні ЗМІ фактично будують демократію, створюючи розмаїття думок і поглядів, ініціюючи дискусії й публічні дебати, в ході яких громадяни отримують сукупність інформації, потрібної для формування власної думки і свідомої участі у вирішенні суспільно важливих питань [52].

Втім, історія розвитку демократії, а з нею і свободи слова свідчить про те, що право на вільне висловлювання досягається не за один рік. В той же час, із ратифікацією Європейської Конвенції нашою державою сприйняття свободи слова дещо видозмінюється, так би мовити трансформується. Але це пов'язано не лише із духом Конвенції, а із тим, що політики нарешті взяли

чіткий курс на розбудову і розвиток демократії в державі [52].

Втім, на цей шлях Україна вступила лише у XXI столітті. Наприкінці 90-х, як відзначають дослідники, цьому заважала майже тоталітарна політика тодішнього Президента Кучми, але як говорив Леонід Данилович : «Хочу побачити Україну без Кучми» [57].

Та, що буде у 2013-2014 рр. – про такий жах ніхто навіть й подумати не міг. Проте Революції Гідності всім українцям показала, що Україна справді вільна та незалежна держава, за яку готові боротися українці навіть помираючи під кулями [56].

Період після Революції Гідності у розвитку свободи слова – характеризується зміною влади та взяттям курсу на розвиток демократії і свободи слова. Розвиток свободи слова спостерігаються. Як вже зазначалося, ЗМІ знову вільно можуть говорити і висловлювати думки. А у Європейському Суді починають розгляд справ, що стосуються порушення 10 статті Європейської Конвенції, тобто порушення права на свободу слова [56].

Винесені рішення Європейського Суду проти України та їх виконання свідчать про відкритість нашої держави до вступу у міжнародні інформаційні відносини, які визначають свободу слова кардинально відмінно, аніж до цього її розуміли в Україні [56].

### **3.3. Введення воєнного стану в Україні та його вплив на свободу слова в Україні.**

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [58].

Зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб –

визначає Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 319-VIII [58].

Воєнний стан встановлюється відповідно до порядку введення воєнного стану. Відтак, відповідно до порядку пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентіві України подає Рада національної безпеки і оборони України. У разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проект закону. Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, підлягає негайному оголошенню через засоби масової інформації або оприлюдненню в інший спосіб. У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання та розглядає питання щодо затвердження указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у порядку, встановленому Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України [58].

Воєнний стан в Україні був введений Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 [59]. Враховуючи те, що Україна перебуває в стані війни та відповідно до Основного Закону нашої держави на час такого стану права і свободи громадян можуть обмежуватись, зокрема, що передбаченні статтями: 30- 34, 38, 39, 41-44 53 Конституції України. Серед цих прав є і право на свободу думки та слова.

Погоджуюсь із тим, що свобода слова має залишатися правом кожного як невід'ємний елемент демократії. Однак ця свобода може бути обмежена з певних підстав, і питання національної безпеки є саме такою обставиною.

Як вказав Валентин Коваль – український продюсер – «ця свобода не є автоматично правом доступу до засобів розповсюдження інформації, а тому не може бути одразу трансльована на будь-яке необмежене коло осіб тільки тому, що комусь із цього приводу захотілося щось сказати» [56].

З моменту запровадження в Україні воєнного стану через напад Росії – військові отримали право контролювати ЗМІ та втручатись у роботу журналістів [60].

Це передбачено конституцією та спеціальним законом. Без спеціального дозволу від міністерства оборони працювати журналістам на війні не можна. Лише за березень було видано приблизно 4000 таких дозволів журналістам з України та з-за кордону – трохи менше ніж за перші два роки АТО [60].

«Алгоритм взаємодії» між журналістами та військовими, який 3 березня затвердив головнокомандуючий Валерій Залужний, містить довгий перелік інформації, «розголошення якої може негативно вплинути на хід виконання завдань в умовах воєнного стану» [60].

Згідно з переліком, журналістам забороняється збирати та поширювати інформацію, «яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії РФ», військові операції, а також про «об'єкти, зображення та умовні позначки» [60].

На практиці ці неконкретні заборони військові почали трактувати досить широко: від тісної співпраці та ексклюзивного доступу окремих репортерів до спецоперацій на передовій до повних обмежень на зйомку і конфіскації камер глибоко в тилу. Чим частіше під ракетні, авіаційні чи артилерійські удари потрапляли цивільні об'єкти, тим більше на адресу журналістів лунали звинувачення: прямі ефіри та фотографії корегують вогонь російської армії [60].

3 березня 2022 року парламентарі прийняли Закон № 2109-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на

пропагування дій держави-агресора)» – цей закон спрямований на встановлення заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора, а також на застосування до громадських об'єднань та політичних партій, винних у порушенні цих заборон, в якості санкцій – заборону діяльності в судовому порядку. [61]

Для досягнення цієї мети у проекті пропонується внести зміни до законів України [63]:

- «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»;
- «Про телебачення і радіомовлення»;
- «Про політичні партії в Україні»;
- «Про захист суспільної моралі» – встановлює правові основи

захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль.

Також Закон України «Про громадські об'єднання» – закон визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань [64].

Так в Законі № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» [65].

Ці зміни закріплюють нові склади злочинів у Кримінальному кодексі. Зокрема, стаття 436-2 Кримінального кодексу передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. Норма деталізує можливі форми такого виправдання, зокрема [60]:

- представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;
- виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України;

- глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України.

Максимальним покаранням буде позбавлення волі строком на 3 роки. виготовлення та поширення матеріалів, що містимуть вищезазначений контент, каратиметься позбавленням волі до 5 років, а у випадку використання ЗМІ (яким українські суди іноді вважають Інтернет) до 8 років [60].

17 березня Центр протидії дезінформації при Раді нацбезпеки і оборони опублікував попередження: під виглядом західних журналістів до України потрапляють «диверсійні групи». І хоча в повідомленні йшлося про конкретні агентства пов'язані із міжнародним холдингом Russia Today, воно стало однією з причин сплеску шпигуноманії щодо журналістів, вважає Оксана Романюк, директорка Інституту масової інформації (ІМІ) – неурядової організації, що роками опікується безпекою і правами журналістів в Україні [60].

27 березня в українському Кримінальному кодексі з'явився новий злочин – «несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії РФ». Відтак в умовах воєнного стану за публікацію неофіційних даних про переміщення зброї чи військових суд може позбавити волі на три-вісім років, чи аж до 12, якщо дані публікуються для передачі державі-агресору, чи якщо публікація мала важкі наслідки [69].

Уже за кілька днів до статті довелося вносити зміни: депутати уточнювали, хто ж саме є офіційним джерелом інформації. В нинішній редакції це генштаб ЗСУ, міноборони, СБУ або «інші уповноважені органи» [60].

Автори нової кримінальної статті з комітету Верховної Ради з правоохоронної діяльності між собою називають її «статтею проти тік-токерів», маючи на увазі користувачів соцмереж, які безконтрольно публікують фото і відео переміщення військової техніки. Попри це більшість засторог від військових спрямовані саме до журналістів. «Ті професійні

стандарти, які вчать в університетах, частину з них доведеться сховати у валізу до перемоги, – переконувала журналістів заступниця міністра оборони Ганна Маляр під час першої спроби відкритого діалогу зі спільнотою в кінці березня. – Тому що більшість речей зараз не те що не можна робити, а це навіть небезпечно для життя і здоров'я людей, узагалі небезпечно для держави» [60].

Маляр стверджує: 80 відсотків інформації розвідка противника отримує з відкритих джерел та радить журналістам спиратися на повідомлення генштабу та міноборони, які, на її думку, в умовах війни не треба навіть перевіряти на достовірність [60].

А втім, «ховати у валізу» стандарти та принципи роботи у професійній спільноті готові не всі. У відкритому листі до президента, військового командування, СБУ та МЗС близько 70 журналістів та експертів медіаорганізацій, серед яких ІМІ та «Детектор медіа», закликали припинити цькування колег та побудувати прозорі правила роботи, зокрема, врешті врегулювати питання зі зйомкою місць руйнувань.

Репортери воліли зберегти право передавати аудиторії власне бачення наслідків війни, хоча й погоджувались публікувати матеріали із затримкою [60].

Однак вже за кілька днів міністерство культури та інформполітики й міноборони виступили із «заявою на підтримку журналістів». Останнє пообіцяло покращити взаємодію з журналістами, але "після перемоги". 1 квітня СБУ спільно з офісом президента та урядом опублікувала методичку «Робота медіа під час війни». В ній містилась фактична заборона на публікацію будь-яких деталей про наслідки ударів російської армії, окрім оприлюднених владою [60].

А вже за два дні СБУ повідомила про примусове видворення з України Роберта Дулмерса, кореспондента нідерландської газети *Nederlands Dagblad*. Журналіста позбавили акредитації та заборонили приїжджати в Україну впродовж трьох років через публікацію відео з результатами ракетного

обстрілу Одеси. *Nederlands Dagblad* теж писала про «справжнє полювання», яке влаштували в Одесі перед його затриманням, та травлю в соцмережах після депортації. А сам Роберт Дулмерс запевняє, що не був проінформований про сувору заборону на зйомку, якої не існувало на момент акредитації його в Україні [60].

Пошук балансу між стандартами свободи слова та обороною країни – величезна, та не єдина актуальна проблема журналістів в Україні. Професійна спільнота опинилась у глибокій скруті з початку війни – падіння економіки лише поглибило кризу фінансування як незалежних, так і олігархічних медіа, розповідає Сергій Томіленко, голова Національної спілки журналістів України. НСЖУ отримує десятки повідомлень про скорочення штату, затримки гонорарів та зарплат. Редакціям, в першу чергу регіональних ЗМІ, бракує ресурсів для евакуації співробітників чи забезпечення репортерів предметами захисту для роботи в бойових умовах [60].

Потрапляння ж під російську окупацію практично означає кінець вільної журналістики. Про це свідчать дані ІМІ та НСЖУ з окупованих територій, де російська адміністрація свавільно викрадає журналістів та редакторів, закриває вільні медіа та вимикає сигнали українських телеканалів, замінюючи їх на державні пропагандистські ЗМІ РФ [60].

Разом із тим у квітні 2022 року було прийнято постанову № 7266 Про заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану – метою якого є затвердження заяви про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану [66].

Агресія Російської Федерації проти України яскраво продемонструвала всьому світові не лише надзвичайну силу українського суспільства, силу Збройних сил України та здатність до єдності політиків заради інтересів нашої держави. Війна показала, наскільки важливою в сучасному суспільстві є справжня свобода слова, безперешкодний доступ громадян до інформації та відсутність цензури. На прикладі держави-агресора ми побачили, у що може

перетворитись суспільство країни, яке живе в умовах жорсткої пропаганди та відсутності свободи слова. Саме жорстка, маніпулятивна пропаганда стає однією з головних причин, що штовхає країну до війни. Народи готові вбивати мирних людей лише тому, що так їм сказали по телебаченню. Якщо всі канали мовлення в країні монополізовані державою, а альтернативні джерела інформації суцільно блокуються, якщо держава ледь не щодня закриває незалежні медіа, не допускаючи жодної політичної дискусії, суспільство рано чи пізно повністю охоплюється державною ідеологією. І якщо суть національної ідеї держави полягає у вбивстві українців, то не дивно що вся країна бажає таких вбивств [68].

Новітня історія переконливо свідчить, що українське суспільство завжди чутливо ставилось до гарантій свободи слова. Сильні, незалежні засоби масової інформації впродовж всього періоду незалежності України відігравали важливу роль у розбудові країни. Не в останню чергу, завдячуючи розвиненим незалежним медіа, Україна була і залишається демократичною країною, чия свобода, незалежність та суверенітет для кожного громадянина є однією з найвищих цінностей. Це також передумова вступу України до Європейського Союзу. І завданням кожної з гілок влади є збереження і захист засобів масової інформації, забезпечення прав журналістів, недопущення згортання свободи слова в Україні [68].

Від початку активної фази агресії росії проти України ми є свідками важкої і чесної роботи журналістів та медіа. Завдяки їм світ дізнається правду про жахіття війни, про звірства агресора, про долі простих українців. На жаль, це надто небезпечна робота, адже ми вже стали свідками загибелі багатьох журналістів. Багато журналістів зазнали поранень, були викрадені військовими держави-агресора, безвісно зникли. Україна гарантує розслідування кожного з таких злочинів та притягнення всіх винних до справедливої відповідальності.

Важливість свободи слова підтверджують і дії російських військових під час війни проти України. З метою позбавлення українців чесної і

об'єктивної інформації вони намагаються вимкнути українські телеканали і радіостанції. Так було у березні 2014 року в Автономній Республіці Крим, у квітні 2014 року у Донецьку та Луганську. Так було і в березні 2022 року, коли Росія наносила цілеспрямовані удари крилатими ракетами по телевізійних вежах в Києві, Вінниці, біля Рівного та відключала українські канали в тимчасово окупованому Херсоні. Тобто відключення українських телеканалів є частиною військової стратегії держави-агресора, якої вона притримується багато років [68].

Верховна Рада України наголошує, що одним з ключових завдань Української держави повинно стати забезпечення встановлених Конституцією України гарантій свободи слова, вільного отримання, збирання і поширення інформації з урахуванням встановлених законами України обмежень, пов'язаних з воєнним станом. Українська держава не має права копіювати тоталітарні практики держави-агресора. Будь-які незаконні спроби втручання в роботу журналістів та засобів масової інформації, будь-які злочини проти журналістів або випадки технічного вимкнення проукраїнських телеканалів з ефіру повинні отримувати рішучу реакцію правоохоронних органів з притягненням винних до справедливої відповідальності. В умовах воєнного стану держава підтримуватиме чесних журналістів, незалежні засоби масової інформації, що є ознакою будь-якого демократичного суспільства, яким, безумовно, є суспільство України [68].

Верховна Рада України закликає усі органи державної влади, зокрема правоохоронні органи, а також органи місцевого самоврядування забезпечити захист прав журналістів та засобів масової інформації під час воєнного стану, невідкладно реагувати на відповідні звернення про порушення їх прав та гарантувати свободу слова як одну з найважливіших ознак демократичного суспільства [68].

У парламенті також було зареєстровано законопроект №7271 про обмеження свободи слова військовослужбовці.

Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо

порядку реалізації військовослужбовцями Збройних Сил України та іншими особами права на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (далі – проект Закону) розроблено для врегулювання на законодавчому рівні особливостей реалізації права військовослужбовців на свободу думки і слова та на вільне вираження своїх поглядів і переконань з метою захисту інтересів національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, оскільки в умовах глобалізації однією з тенденцій, що впливає як на воєнно-політичну обстановку в регіоні довкола України, так і на суспільно-політичну обстановку в самій державі, є інформаційний простір як одна із ключових арен протистояння [70].

У зв'язку з цим, зважаючи на комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, а також триваючу збройну агресію російської федерації проти України, нормативне врегулювання права військовослужбовців щодо поширення у друкованих засобах масової інформації (пресі) та аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації (у тому числі соціальних мережах, інтернет-форумах, інших формах спілкування в мережі Інтернет) інформації, пов'язаної з виконанням обов'язків військової служби або отриманої в результаті такої діяльності, гарантуватиме захист життєдіяльності військовослужбовців у повсякденній діяльності, у тому числі під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації.

Вищезгаданий проект розроблено з метою врегулювання на законодавчому рівні питань щодо реалізації військовослужбовцями Збройних Сил України та іншими особами (далі – військовослужбовці) права на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань без нанесення шкоди інтересам національній безпеці, територіальній цілісності або громадській безпеці.

Проектом Закону пропонується доповнити Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (цей

Закон відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі) – новою статтею 8-2, якою встановити особливості поширення та/або оприлюднення військовослужбовцями інформації, пов'язаної з виконанням обов'язків військової служби або отриманої в результаті такої діяльності та інформації стосовно діяльності вищого військово- політичного керівництва Держави та інших командирів (начальників) [72].

Також, проектом Закону передбачено внесення змін до статті 30 Закону України «Про інформацію» в частині розширення переліку виключень, які не охоплюються змістом поняття оціночного судження.

Однак, 12 квітня 2022 року законопроект було надано для ознайомлення і як результат його подальша доля невідома. Жодних змін в чинне законодавство вищезгаданим законом внесено не було.

Окремо хочемо відмітити конференцію на тему «Медіа під час війни», яка відбулась у Тбілісі 13.10.2022 р. Її провели для обміну ідеями і досвідом між медіа країн Східного партнерства – України, Азербайджану, Вірменії, Грузії та Молдови.

Патрік Пенінкс голова Департаменту інформаційного суспільства Ради Європи на конференції у своєму виступі зазначив: «...робота вільних, незалежних, професійних і неупереджених ЗМІ є життєво важливою під час війни та конфліктів і може сприяти захисту цивільних осіб, а також привертати увагу міжнародної спільноти до військових злочинів і грубих порушень прав людини» [71].

Рада Європи готова надалі надавати необхідну підтримку і допомогу у цій сфері через свій стратегічний трикутник моніторингу, встановлення стандартів і співпраці в регіоні та за його межами.

Професія медійників під час війни стала однією з центральних. Це визнають усі учасники зустрічі. Крім того, журналісти в цей час стикаються з посиленими викликами і небезпекою, які пов'язані не лише з професійними стандартами їх роботи, а й безпосередньо із загрозами для власного життя.

Медіа у всіх країнах є ключовими для захисту свободи слова, прав людини і верховенства права, наголосив Посол Швеції в Грузії Ульрік Тідештрюм. Натомість у багатьох країнах світу ухвалюють репресивні щодо журналістів закони. «Журналістика – дуже важливий засіб для боротьби з дезінформацією», – сказав він, а тому необхідно продовжувати роботу на всіх рівнях для підтримки медіа, щоб дозволити їм працювати незалежно і стабільно [71].

Ольга Герасим'юк – українська журналістка, ведуча телевізійних програм, телевізійна менеджерка, народна депутатка України 5-го і 6-го скликань. Перша заступниця голови Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (2014-2020). Голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, на виступі на конференції розповіла учасникам конференції про те, як змінилася робота українського медіарегулятора і українських медіа з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. На її переконання, розв'язана росією війна впливає на розвиток та діяльність мовників і у Вірменії, Азербайджані, Грузії та Молдові. «Війна, яку розпочала Росія, змінила нас, змінила світ, змінила медіа в Україні», – зауважила вона [71].

Водночас для України це більше ніж війна, це – геноцид. «Це той випадок, коли нас намагаються знищити і стерти з лиця землі загалом». І ця війна особливо активно супроводжується російськими хвилями дезінформації, інформаційно-психологічними кампаніями. Вони посилюються з кожним значущим актом дії РФ, і масштабна ракетна атака українських міст та об'єктів інфраструктури 10 жовтня тому підтвердження. Цими дезінформаційними атаками, численними фейками і брехнею з екранів російського телебачення, телеграм-каналів росіяни прагнуть посіяти паніку,

залякати українців. «Тому, вся діяльність українських медіа під час російської агресії підпорядкована єдиній національній меті – спротив загарбникам, зокрема інформаційний спротив задля перемоги над агресором» – наголосила Ольга Герасим'юк [71].

Отже, досліджуючи правовий режим воєнного стану, який на сьогоднішній день діє в Україні та проаналізувавши чинні законодавчі акти, а також вивчивши зміни до законодавства у зв'язку із військовою агресією росії проти України, можемо дійти висновку, що стаття 34 Конституції України відповідає Міжнародному пакту про громадянські і політичні права, в основу якого покладено Загальну декларацію прав людини.

Свобода слова – це право кожної людини і гарант демократичної країни. В нашій країні свободу слова гарантує нам Конституція, а також велика кількість міжнародних правових документів. Саме за допомогою слова ми можемо висловити свій погляд на ту, чи іншу ситуацію або подію. Бо всім нам відомо, що слово це найголовніше досягнення людини.

Також можна сказати, що це найсильніша зброя, яка може бути використана в мирний та воєнний час.

Кожна людина повинна мати право думати і говорити те, що думає. Навіть якщо ця думка помилкова, вона має право на існування. Всі ми різні та маємо різні погляди і смаки. Але не треба забувати те, що ми повинні поважати думку іншої людини. Я вважаю, що в нас час ми повинні більш схилитися саме до слова та способу його вираження. Як відомо, зараз серед більшості країн виникають конфлікти та непорозуміння. Але велика кількість людей вважає, що рішення цього є або воєнні дії, або якийсь інший спосіб, що не стосується переговорів чи будь-якого іншого способу, який не пов'язаний саме зі словом.

### **Висновки до 3-го розділу.**

Свобода медіа є важливим показником демократії, політичних свобод та верховенства права в країні чи регіоні. Будь-яке посягання на медіа та

журналістів є посяганням на демократичне суспільство. Відповідно до даної Резолюції Асамблея наполегливо закликає держави-учасниці активізувати як на національному, так і багатосторонньому рівнях, зусилля, спрямовані на забезпечення дотримання прав людини на свободу слова та на отримання інформації, так само як і на захист життя, свободи та безпеки тих, хто працює у медіа та співпрацює з ними. Демократія та захист прав людини залежать від свободи медіа.

Проаналізувавши вище згадані нормативні документи, що регулюють питання свободи слова в Європі та тих країн, котрі приєдналися та ратифікували в себе такі резолюції – вони є ключовими, адже захищають права. Проте, все залежить від кожної держави-учасниці, тому що такі документи всю відповідальність покладають на законодавство держав-учасниць. Однак більшість урядів все-таки надають перевагу здійсненню своїх обов'язків таємно.

Навіть демократичні уряди хотіли б проводити більшу частину своєї діяльності подалі від очей громадськості. І уряди можуть знайти причини для збереження таємності – інтереси національної безпеки, громадського порядку і широкий суспільний інтерес – ось декілька прикладів. Дуже часто уряди ставляться до офіційної інформації більше як до своєї власності, ніж до того, що вони одержують або зберігають від імені народу.

Тому ЄС розробив низку міжнародних принципів, щоб встановити стандарти, на основі яких будь-хто може визначити чи насправді закони його країни дозволяють мати доступ до офіційної інформації. Вони ясно і точно викладають способи, за допомогою яких уряди можуть досягти максимуму відкритості відповідно до найкращих міжнародних стандартів і практики.

Проаналізувавши міжнародні документи, та принципи з якими підходять останні до захисту свобода слова можна зробити висновок, що Україні – як демократичні державі слід неухильно дотримуватись цих принципів при прийнятті законодавчих документів, скільки саме втілення принципів у документи буде якісним фундаментом для захисту прав

громадянина права на свободу слова, і як наслідок розвитку демократичного суспільства.

Досліджуючи правовий режим воєнного стану, який на сьогоднішній день діє в Україні та проаналізувавши чинні законодавчі акти, а також вивчивши зміни до законодавства у зв'язку із військовою агресією росії проти України, можемо дійти висновку, що стаття 34 Конституції України відповідає Міжнародному пакту про громадянські і політичні права, в основу якого покладено Загальну декларацію прав людини.

Свобода слова – це право кожної людини і гарант демократичної країни. В нашій країні свободу слова гарантує нам Конституція, а також велика кількість міжнародних правових документів. Саме за допомогою слова ми можемо висловити свій погляд на ту, чи іншу ситуацію або подію. Бо всім нам відомо, що слово це найголовніше досягнення людини.

Також можна сказати, що це найсильніша зброя, яка може бути використана в мирний та воєнний час.

Кожна людина повинна мати право думати і говорити те, що думає. Навіть якщо ця думка помилкова, вона має право на існування. Всі ми різні та маємо різні погляди і смаки. Але не треба забувати те, що ми повинні поважати думку іншої людини. Я вважаю, що в нас час ми повинні більш схилитися саме до слова та способу його вираження. Як відомо, зараз серед більшості країн виникають конфлікти та непорозуміння. Але велика кількість людей вважає, що рішення цього є або воєнні дії, або якийсь інший спосіб, що не стосується переговорів чи будь-якого іншого способу, який не пов'язаний саме зі словом.

## Висновки

Свобода слова є важливою умовою розвитку демократизму та дотримання принципу верховенства прав. Разом із тим свобода слова є, по суті, істотним фактором прояву людської індивідуальності, утвердження самобутності й унікальності кожної особистості.

Закріплення права кожного на свободу думки і слова в Конституції України 1996 року підтверджує приналежність нашої держави до правового демократичного шляху розвитку. Дане право в Україні давно було визнано конституційно-правовою доктриною, але в різні історичні епохи не отримувало прямого закріплення в нормах законодавчих актів. Однак, в даний час право людини і громадянина на свободу думки і слова набуло в Україні державно-правове визнання і гарантування.

Однак цьому передувало багато історичних подій, зокрема, і Революція Гідності 2013-2014 рр., адже відомо, що однією із передумов революції стало грубе порушення свободи слова в Україні.

Тому наше дослідження присвячено свободі слова до, під час та після Революції.

Наше дослідження складається із логічно-структурованого матеріалу, який охоплює 3 розділи.

При написанні нашої роботи ми дослідили загальнотеоретичне поняття свободи слова, де розглянули саме поняття «свобода слова» у двох аспектах у широкому та вузькому.

Досліджуючи доктрину – як українських так і зарубіжних науковців приходимо до висновку, та підтримуємо думку відомого всім українського історика, філософа, політика – Михайла Грушевського, який свободу слова розумів як складне явище, як в себе включає:

- свободу думки і слова;
- свободу мирних зібрань та громадських об'єднань, тобто громадсько-політичні права людини;

- свободу віросповідання – з чим ми власне і погоджуємось.

У підрозділі 1.3. нашої роботи – визначили конституційне право громадянина на свободу слова. Встановили, що його досліджували різні науки, що стосуються: правознавства, журналістики та політології. Дослідивши загальнотеоретичні поняття свободи слова, у першому розділі, перейшли до розділу другого, який був присвячений вивченню статистики свободи слова в Україні, яка здійснювалась як українськими, так і Європейськими центрами дослідження. При аналізі останньої та подій, які відбувались у кінці 2013 року як в політичному так і соціальному житті нашої країни встановили, що грубе порушення свободи слова в Україні стало передумовою початку Революції Гідності.

За час Революції Гідності велась постійна боротьба свободи слова, а саме, можливості її взагалі існування. Проте, певні політичні сили, котрі змінили курс розвитку нашої держави придушували ці намагання будь-якими способами. Та одним із таких способів стало прийняття так званих «диктаторських законів», які у світі викликали «велику стурбованість». Під тиском громадянського українського суспільства, закони скасували. Була перемога, але, на жаль, із жертвами Небесної Сотні.

Проте боротьба за свободу Революцією не закінчилась, росія в Україні анексувала частину східних земель – Донецьку, Луганську та Автономну Республіку Крим. Тоді поставало нагальне питання зміцнювати державу, а саме, шляхом курсом до Європи. У розділі третьому ми дослідили міжнародні документи, які регулюють свободу слова у ЄС. Частина до яких ми приєднались до Революції Гідності – та не застосовували їх, а певні, міжнародні документи були ратифіковані вже після Революції Гідності. Позитивною стороною було те, що ми не тільки де-юре – приєднувались, але й де-факто вносили зміни до національного законодавства, що посилювало свободу слова в Україні.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 в Україні введено воєнний стан. Разом із

початком війни у Верховній Раді приймали закони, що обмежують свободу слова. Проте, ці обмеження передбачені ст. 34 Конституції України, яка дозволяє їх, виключно у разі коли національній безпеці, територіальній цілісності, суверенітету, незалежності є загроза. Були прийняті зміни і до Кримінального кодексу України, де посилювалась відповідальність за розповсюдження інформації, що несе загрозу державній безпеці [34].

Вважаю такі зміни на сьогоднішній день доцільними, адже, всі ми боремось за те, що після війни Україна стане сильною економічно, правовою державою, де не буде місця корупції та політичним чварам, де буде розвиватись громадянське суспільство, а стан свободи слова, буде одним із найкращих у світі.

**Список використаних джерел:**

1. Ріак В.О. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник вид.цтво: «Юрінком Інтер» – 2006. – Київ, – 544 с.
2. Левченко К.Б. Людина. Свобода. Демократія. Наукове видання вид.цтво. «Юрисконсульт» – Київ, – 2006. – 621 с.
3. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. Вид.цтво «Юрінком Інтер», 2014. – 336 с.
4. Тітко Е. В. Стандарти та розуміння права на свободу вираження поглядів на теренах України / Е. В. Тітко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 14. – 393–397 с.
5. Оніщенко Н.М., Зайчук О.В. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: монографія вид.цтво «ТОВ Юридична думка» – Київ, 2007. – 424 с.
6. Хименко К.О. Свобода слова як складова частина свободи вираження поглядів. Теоретичні аспекти. уні-тет.вид-ння ХНУ ім. В.Н. Каразіна, – Харків, – 2015 – 49-54 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254-к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.11.2022).
8. Скакун В.Ф. Теорія держави і права. вид-ння доповн.та перероб. Вид.-цтво «Право», – Харків, – 2018 – 780 с.
9. Ротань В.Г. , Ярема .Г., Кривенко В.В., Карабань В.Я., Сонін Є.О. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. Том 1.2-ге вид.-ння. допов.та переробл. вид.цтво «Фактор» – Харків, – 795 с.
10. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.11.2022).
11. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 р. № 2667-ХІІ.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 04.11.2022).

12. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (дата звернення 04.11.2022).

13. Про введення режиму воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 04.11.2022).

14. Про телебачення і радіомовлення: закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення 04.11.2022).

15. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 р. № 539/97-ВР// Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text> ( дата звернення 04.11.2022).

16. Про інформаційні агентства: закон України від 28.12.1995 р. № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.11.2022).

17. Про суспільне телебачення і радіомовлення України: закон України від 17.04.2014 р. № 1227-VII // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text> (дата звернення 04.11.2022).

18. Про охорону дитинства: закон України від 26.04.2001 р. № 2402-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 04.11.2022).

19. Підгаєвський В.В. Святець Ю., Доорн П. Кліометрик Ч.І. Інформаційні технології та інструменти.підручник. 3-тє вид-

ння. доповнен. та. перероб. – Дніпро, – 2021 – 30 с.

20. Калакура Я.С., Головка С.В., Войцехівська І.Н., Павлишко С.Ф. Історичне джерелознавство: піручник. – Київ: вид.цтво «Либідь». – 488 с.

21. Слинько Т.Н., Кушніренко А. Г. Свобода слова в умовах народовладдя. Конституціонально-правові основи народовладдя.: зб. навч. трудов.– Харків: Право. 2012. – 296 с.

22. Колодій А.М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні.: Навч. посіб. – Київ: вид.цтво «Юрінком Інтео», 2014. – 336 с.

23. Пашинський В.М. Правові гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців. Вид-цтво «Право України». – 2016. – № 5. – С. 61-65.

24. Слінько Т.М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. Конституційне право та державне будівництво. Вид.цтво «Наше право» № 9 – Харків – 2014 – С. 11-17.

25. Петрова Н., Якубенко В. Медіа і Право. – Київ: Вид.цтво «ЕС-ТАСІС-БІ-БІ-СІ», 2017. – 276 с.

26. Кін Дж. Мас-медіа і демократія. 3-тє вид-ння. доповнен.тп.переробл. – Київ : Вид.цтво «К.І.С, АНОД», 2019. – 320 с.

27. Марущак А. І. Правомірні засоби доступу до інформації : наук.-практ. посіб. – Біла Церква : Вид.цтво «Буква», 2006. – 432 с.

28. Європейської конвенції з прав і основних свобод людини: міжнародний документ від 04.11.1950 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення 05.11.2022).

29. Петрова Н., Якубенко В. Медіа і Право. – Київ: Вид.цтво «ЕС-ТАСІС-БІ-БІ-СІ» – 2017. – 276 с.

30. Кін Дж. Мас-медіа і демократія. 3-тє вид-ння. доповнен.тп.переробл. – Київ : Вид.цтво «К.І.С, АНОД», 2019. – 320 с.

31. Марущак А. І. Правомірні засоби доступу до інформації : наук.-практ. посіб. Вид.цтво «Буква». – Біла Церква : 2006. – 432 с.

32. Девід Кайє. Спеціальний доповідяч ООН з питань сприяння

захисту і права на свободу захисту і права на свободу поглядів та їх вільне вираження. – 2019 – С. 18-20.

33. Турута О. Інтернет і право на свободу слова (порівняльно-правовий аспект. Enemies of the Internet 2014: a report of the Reporters without borders for freedom of information. URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2012/8/Turuta.pdf>.

34. Enemies of the Internet 2014: a report of the Reporters without borders for freedom of information, 2014. – P. 10.

35. Інститут масової інформації. Офіційний сайт. URL: <https://imi.org.ua/about> (дата звернення.05.11.2022).

36. Романюк О. 2013 рік став найгіршим для свободи слова в Україні за останні 11 років. публ. 16.01.2014. URL: [https://zn.ua/ukr/UKRAINE/2013-rik-stav-naugirshim-dlya-svobodi-slova-v-ukrayini-za-ostanni-11-rokiv-135546\\_.html](https://zn.ua/ukr/UKRAINE/2013-rik-stav-naugirshim-dlya-svobodi-slova-v-ukrayini-za-ostanni-11-rokiv-135546_.html) (дата звернення – 05.11.2022).

37. Свобода слова в Україні: оцінки, проблеми, перспективи. Фонд демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріна. URL: <https://dif.org.ua/article/svoboda-slova-v-ukraini-otsinki-problemi-perspektivi> (дата звернення 05.11.2022).

38. Програма Матра. URL: <https://www.prostir.ua/?grants=prohrama-matra-2020-rik> (дата звернення 05.11.2022).

39. Про Регламент Верховної Ради України: закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення 05.11.2022).

40. Газета Верховної Ради України «Голос України» № 10 (5760) дата публ. 21.01.2014 р.

41. Хоменко С. «Ручні закони: путч чи запорука благополуччя». стаття. опубл. BBC NEWS UKRAINE. URL: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/01/140116\\_parliament\\_thurs\\_day\\_sx](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/01/140116_parliament_thurs_day_sx) (дата звернення 05.11.2022).

42. Інтернет видання «Коресподент». Держсекретар Джон Керрі,

вважає, що прийняті Радою закони порушують норми ЄС та ОБСЄ. дата публ. 18.01.2022 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3286293-derzhsekreter-ssha-dzhon-kerri-vvazhaie-scho-pryiniati-radoui-zakony-porushuuit-normy-obsie-ta-yes#ti-radoui-zakony-porushuuit-normy-obsie-ta-yes> (дата звернення 06.11.2022).

43. Інтернет видання «Українська правда». Прийняті ВР закони погіршать відносини ЄС з Україною – Фюле. Дата публ. 17.01.2014 р. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/01/17/7009856/> (дата звернення 06.11.2022).

44. Інтернет видання «Financial Times». URL: <https://www.ft.com/> (дата звернення 06.11.2022).

45. Інтернет видання «The Washington Post». URL: <https://www.washingtonpost.com/> (дата звернення 06.11.2022).

46. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення 07.11.2022 ).

47. Міжнародному пакті про громадянські та політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08 ) від 19.10.73. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text) (дата звернення 07.11.2022).

48. Обговорення Асамблеї від 29 січня 2015 року (7-ме та 8-ме засідання). (див. Док. 13664, звіт Комітету культури, науки, освіти та медіа, доповідач: Пан ГвозденСрецькоФлего (GvozdenSeckoFlego). Текст прийнято Асамблеєю 29 січня 2015 року.

49. Збірник документів Ради Європи «Безпека журналістів, – як основа права на свободу слова». Українське видання – вид.цтво «ТОВ ЛІВ ПРИНТ» – Київ, – 2016 – 52 с.

50. Збірник «Міжнародні стандарти забезпечення свободи слова». Лабораторіі законодавчих ініціатив. URL:

<https://parlament.org.ua/2003/06/10/international-standarts-freedom-expression/>  
(дата звернення 08.11.2022).

51. Democracy justice reforms. Судова статистика в Україні та де її шукати. URL: <https://dejure.foundation/library/sudova-statystyka-v-ukraini-ta-de-ii-shukaty> (дата звернення 07.11.2022).

52. European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home&c=> (дата звернення 07.11.2022).

53. Центр демократії та Верховенства права. Європейський суд знайшов порушення свободи слова в справі «Ликін проти України» URL: <https://cedem.org.ua/news/yevropejskyj-sud-znajshov-porushennya-svobody-slova-u-spravi-lykin-proty-ukrainy/> (дата звернення 08.11.2022).

54. Верховний Суд. Огляд практики Європейського Суду з прав людини, у справах, які стосуються втручанням у право на свободу вираження поглядів, що закріплене у ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположні свобод. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad\\_st\\_10.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_st_10.pdf) (дата звернення 08.11.2022).

55. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичних осіб: постанова Пленуму Верховного Суду від 27.02.2009 р. № 1 // Відомості Верховної Ради України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v\\_001700-09#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text) (дата звернення 08.11.2022).

56. Захаров Євген. Свобода слова по-українськи: Хоч якась є... Харківська правозахисна група. – Харків, 2015 – 10 с.

57. Петренко Л. Хто найкращий президент. Чому українці люблять Кучму і не перестають підтримувати Зеленського. Інтернет-видання «ZAXID NET» дата публ. 21.05.2020 р. URL: [https://zaxid.net/hto\\_naykrashhiy\\_prezident\\_n1502519](https://zaxid.net/hto_naykrashhiy_prezident_n1502519) (дата звернення 08.11.2022).

58. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12.05.2015 р. № 389–VIII // Відомості Верховної Ради. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 08.11.2022).

59. Про введення воєнного стану в Україні від 24.02.2022 р. №64/2022 Відомості взято із офіційного сайту Президента України: URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 08.11.2022).

60. Коваль В. Чи обмежувати свободу слова під час воєнного стану? Офіційний сайт Національної Ради України з питань телебачення та радіомовлення. URL: <https://www.nrada.gov.ua/chy-obmezhuvaty-svobodu-slova-u-voenyuj-chas-chleny-natsionalnoyi-rady-vzyaly-uchast-v-onlajn-dyskusiyi-tsentru-demokratyi-ta-verhovenstva-prava/> (дата звернення 09.11.2022).

61. Про внесення змін до деяких законів України, щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави агресора: закон України від 03.03.2022 р. № 2109-IX // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text> (дата звернення 08.11.2022).

62. Про політичні партії в Україні: закон України від 05.04.2001 р. №2365-III // Законодавство України. вид-во ТОВ «ВВП НОТІС» – Суми, – 2021 – 60 с.

63. Про захист суспільно моралі: закон України від 20.11.2003р. №1296-IV// Законодавство України. вид.цтво ТОВ «ВВП НОТІС» – Суми – 2022 – 20 с.

64. Про громадські об'єднання: закон України від 22.03.2012 р. №4572 // Законодавство України. вид.цтво ТОВ «ВВП НОТІС» – Суми, – 2020 – 63 с.

65. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: закон України від 03.03.2022 р. №2110-IX // відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення 08.11.2022).

66. Про заяву Верхової Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану: постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2190 // Офіційний веб портал парламенту України. URL: [https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39395?fbclid=IwAR3JdYlGk4YWAGR1BFIoX3GpsD\\_jztV7YWkmrR3NaMNPuqXdIICaR4RmsSM](https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39395?fbclid=IwAR3JdYlGk4YWAGR1BFIoX3GpsD_jztV7YWkmrR3NaMNPuqXdIICaR4RmsSM) (дата звернення 08.11.2022).

67. Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (дата звернення 08.11.2022).

68. Бурдига І. Як і чому українська влада обмежує свободу ЗМІ на війні. дата публ. 14.04.2022 // MADE FOR MINDS URL: <https://www.dw.com/uk/yak-i-chomu-ukrainska-vlada-obmezhuie-svobodu-zmi-na-viini/a-61438886> (дата звернення 08.11.2022).

69. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Законодавство України. вид.цтво «ТОВ ВВП НоТІС» – Суми, – 2021 – 120 с.

70. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку реалізації віськовослужбовцями Збройних Сил України та іншими особами права на свободу думки та слова, а також на вільне вираження своїх поглядів та переконань: проект від 14.04.2022 включено до порядку денного 06.09.2022 р. // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39407> (дата звернення 09.11.2022).

71. Національна Рада України з питань телебачення та радіомовлення. Офіційний сайт. Стаття «Медія під час війни» опубл. 13.10.2022. URL: <https://www.nrada.gov.ua/media-pid-chas-vijny-u-tbilisi-vidbulasya-konferentsiya-rady-yevropy-za-uchasti-ukrayinskogo-mediaregulyatora/> (дата звернення 09.11.2022).

72. «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 10.11.2022).

## Summary

Freedom of speech is an important condition for the development of democracy and respect for the rule of law. At the same time, freedom of speech is, in fact, an essential factor in the manifestation of human individuality, the assertion of the originality and uniqueness of each person. Enshrining the right of everyone to freedom of thought and speech in the Constitution of Ukraine of 1996 confirms that our country belongs to the legal democratic way of development. This right in Ukraine has long been recognized as a constitutional and legal doctrine, but in different historical epochs it was not directly enshrined in the norms of legislative acts. However, at present, the human and citizen's right to freedom of thought and speech has received state legal recognition and guarantees in Ukraine.

However, this was preceded by many historical events, including the Revolution of Dignity of 2013-2014, because it is known that one of the prerequisites for the revolution was a gross violation of freedom of speech in Ukraine. Therefore, our research is devoted to freedom of speech before, during and after the Revolution. Our research consists of logically structured material, which covers 3 sections. In writing our work, we studied the general theoretical concept of freedom of speech, where we considered the concept of "freedom of speech" in two aspects in the broad and in the narrow one.

Studying the doctrine of both Ukrainian and foreign scholars, we come to the conclusion and support the opinion of the well-known Ukrainian historian, philosopher, politician – Mykhailo Hrushevsky, who understood freedom of speech as a complex phenomenon.

In subsection 1.3. of our work we defined the constitutional right of a citizen to freedom of speech. We found that it was studied by various sciences related to: jurisprudence, journalism and political science. Having studied the general theoretical concepts of freedom of speech in the first section, we moved on to the second section, which was devoted to the study of statistics of freedom of speech in Ukraine, which was carried out by both Ukrainian and European research

centers. When analyzing the latter and the events that took place at the end of 2013 both in the political and social life of our country, it was found that a gross violation of freedom of speech in Ukraine was a prerequisite for the beginning of the Revolution of Dignity.

During the Revolution of Dignity there was a constant struggle for freedom of speech, namely, the possibility of its existence. However, certain political forces that changed the course of development of our state suppressed these attempts by any means. And one of such ways was the adoption of the so-called "dictatorial laws", which caused "great concern" in the world. Under pressure from Ukrainian civil society, the laws were repealed. There was a victory, but, unfortunately, with the victims of the Heavenly Hundred.

However, the struggle for freedom did not end with the Revolution, Russia annexed part of Ukraine's eastern lands – Donetsk, Luhansk and the Autonomous Republic of Crimea. Then there was an urgent question of strengthening the state, namely, by heading towards Europe. In the third section, we studied international documents regulating freedom of speech in the EU. Some of them we joined before the Revolution of Dignity and did not apply them, and some international documents were ratified after the Revolution of Dignity. The positive side was that we not only de jure joined, but also de facto amended the national legislation, which strengthened freedom of speech in Ukraine.